

หลักการในปรัชญาเซน

บรรดาปรัชญาศาสนาซึ่งมีจุดเริ่มต้นในประเทศอินเดียทั้งหลายนั้นเป็นที่น่าสังเกตว่า ศาสนาเซนมีความคิดทางปรัชญา และวิธีการปฏิบัติตามคำสอนของศาสดาต่างไปจากทรรศนะดั้งเดิมของปรัชญาฮินดูซึ่งเป็นศาสนาที่มีอิทธิพลต่อความคิด วัฒนธรรม ศิลปกรรม ประเพณีและการดำรงชีวิตของชาวอินเดียมานานจนกลายเป็นความรู้ลึกที่ฝังแน่นอยู่ในจิตใจ เป็นค่านิยมที่ยากยิ่งต่อการเปลี่ยนแปลง การที่นำเอาหลักการในปรัชญาเซนมาศึกษา และกล่าวไว้ในบทที่ 3 หลังจากที่ได้กล่าวถึงพุทธปรัชญาไว้ในบทแรก ๆ ทั้งที่จากการศึกษาระยะเวลาการเกิด สรุปได้ว่า ปรัชญาเซน เกิดก่อนพุทธปรัชญาอย่างแน่นอน เหตุผลประการหนึ่งก็คือ จุดประสงค์ของผู้วิจัยมุ่งที่จะศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลของพุทธปรัชญา ซึ่งเป็นศาสนาประจำประเทศไทยโดยตรง เพื่อเข้าใจหลักการตามข้อเท็จจริง และเพื่อจะให้พุทธปรัชญาเป็นศูนย์กลางในการนำปรัชญาเซนมาวิเคราะห์เปรียบเทียบ

ดังนั้นตามวัตถุประสงค์ดังกล่าว ผู้วิจัยจึงได้นำเอาข้อมูลของปรัชญาเซนมากล่าวที่หลัง และเมื่อได้ทราบข้อมูลมากพอสมควรแล้ว ก็จะทำให้สามารถเปรียบเทียบได้ง่ายว่า ปรัชญาทั้งสองนี้มีความเชื่อร่วมกันเกี่ยวกับเรื่อง กรรม ที่สืบเนื่องไปถึงทฤษฎีการเกิดใหม่แต่รายละเอียดปลีกย่อยนั้นอาจจะแตกต่างกัน โดยผู้วิจัยจะได้นำข้อมูลของพุทธปรัชญาและปรัชญาเซนตามที่ได้ศึกษาไว้มาวิเคราะห์เปรียบเทียบในบทต่อไป

3.1 ความเป็นมาของปรัชญาเซน

การที่จะเข้าใจหลักการของปรัชญาใดอย่างชัดเจนนั้น สิ่งที่ผู้วิจัยไม่อาจจะหลีกเลี่ยงได้ ได้แก่การศึกษาถึงประวัติความเป็นมาอันเป็นจุดเริ่มต้นเสียก่อนและจากการศึกษาจากเอก

สารต่าง ๆ ก็พอจะสรุปความสำคัญด้านประวัติความเป็นมาของปรัชญาเช่นดังนี้

ลัทธิเซนหรือไชนะเป็นศาสนาหนึ่งของอินเดียที่มีอยู่ก่อน พุทธศาสนา ตามหนังสือปรัชญาอินเดียสังเขป¹ กล่าวว่า "ระยะเวลาการเกิดไม่ปรากฏแน่ชัด" และยังได้อธิบายถึงความหมายของชื่อของลัทธินี้ไว้ว่า "คำว่าเซนหรือไชนะ" (Jaina) เดิมมาจากคำว่า "จินะ" (Jina) ซึ่งหมายถึงผู้ชนะ หมายถึงผู้ได้ข่มราคะของตนสำเร็จ และได้บรรลุความเป็นนายเหนือตนเองเป็นค่าที่ใช้กับชีวิตที่หลุดพ้นแล้ว โดยการพิชิตกิเลสตัณหาและกรรมทั้งปวงได้อย่างเด็ดขาด

ศาสนาเซนมิได้มีศาสดาเพียงองค์เดียว เหมือนดังเช่นพุทธศาสนา หากแต่ตามพระสูตรของเซนระบุไว้ว่า ศาสดาของเซนมีถึง 24 ท่าน ศาสดาเหล่านี้เรียกว่า "ศิรดังกร"² และความเชื่อต่าง ๆ ซึ่งเป็นที่ยอมรับนับถือกันมากก็โดยผ่านศาสดาทั้ง 24 ท่านเหล่านี้

ศาสดาองค์แรกของลัทธิเซนก็คือ ฤษภทเวะ สำหรับศาสดาองค์สุดท้าย ก็คือ มหาวีระ นามเดิมว่า วรขมาน หรือวรมาน เกิดเมื่อ 599 ปี - ก่อน ค.ศ. และสิ้นพระชนม์เมื่อ 527 ปีก่อน ค.ศ.³ ส่วนใหญ่มักจะเรียกและรู้จักศาสดาของเซนในนามของมหาวีระ ซึ่งหมายความถึงวีรบุรุษผู้ยิ่งใหญ่กันมากกว่า มหาวีระนี้เกิดในสมัยเดียวกับพระพุทธเจ้า ศิรดังกร หรือศาสดาองค์ก่อนซึ่งเป็นครูของมหาวีระได้แก่ ปราศวานถ

¹ วิจิตร เกิดวิศิษฐ์. ปรัชญาอินเดียสังเขป (พระนคร: โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, พ.ศ. 2520), หน้า 101.

² พระมหาสนั่นกมล. ปรัชญาอินเดีย, บทที่ 2, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พ.ศ. 2505, หน้า 38.

³ Radhakrishnan, Indian Philosophy, Vol. I (New York: The Macmillan Co., 1929), pp. 286-287.

(Parsva)¹ ซึ่งเชื่อกันว่า โคอัมภีขึ้นมาในศตวรรษที่ 9 ก่อนคริสตกาล สำหรับท่าน
ปราศวานานี้มีหลักฐานว่าสิ้นชีวิตก่อนการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าถึง 250 ปี²

ดังนั้น การที่ผู้แสดงความสงสัยและตั้งปัญหาว่า ลัทธิเซนได้รับอิทธิพลหรือ
เปลี่ยนแปลงจากพุทธศาสนานั้น ย่อมจะเป็นปัญหาที่ยุติได้ว่า "เป็นไปได้" และที่จริง
อาจจะเป็นสิ่งที่ตรงข้ามนั่นคือ พุทธศาสนาคงจะได้รับอิทธิพลบางอย่างจากลัทธิเซน และ
ต่างก็ได้รับอิทธิพลทางค่านิยมมาจากปรัชญาฮินดูไว้มาก เพราะถึงแม้จะตั้งเป็นลัทธิ
แยกตัวเองมา แต่ก็มีอิทธิพลโดยสิ้นเชิง ยังคงหลงเหลือความคิดบางประการอยู่บ้าง

3.2 นิกายในศาสนาเซน

ศาสนาเซนก็เช่นเดียวกับพุทธศาสนา ถึงแม้จะมีศาสดาผู้ก่อตั้งศาสนาและเป็น
ที่นับถือองค์เดียวกัน แต่ก็ยังมีความคิดที่แตกต่างออกไปซึ่งเป็นสาเหตุให้เกิดนิกายต่าง ๆ
ขึ้น นิกายในศาสนาเซน แบ่งออกเป็น 2 นิกาย³ ได้แก่

- (1) นิกายเศวตามพร (Svetāmbaras)
- (2) นิกายทิดัมพร (Digambaras)

นิกายเศวตามพร (Svetāmbaras) สาวกของนิกายนี้เป็นพวกที่ยึดหลักปฏิบัติ
ที่โหดมาทางมัชฌิมาปฏิปทาหรือทางสายกลางมุ่งชาวหนุ่มสาว ตรงข้ามพวกทิดัมพรที่เปลือย
กาย พวกเศวตามพร ยึดถือว่าคนเรายังอยู่ในสังคมของมนุษย์ ไม่ควรที่จะปฏิบัติตนถึงจะ
ทำให้ไม่อาจจะเข้าร่วมสังคมกับคนอื่นได้ ดังนั้นจึงมีทรรณะว่า ความคิดของพวกนิกาย

¹Surama Dasgupta, Development of Moral Philosophy in India (Calcutta-26 : Mudranika 1961), p. 189.

²Radhakrishnan, Indian Philosophy, Vol. I (NewYork : The Macmillan Co., 1929), pp. 286 - 287.

³Ibid., pp. 190 - 191.

ทศัมพรนั้น เป็นความคิดที่ค่อนข้างจะสุดโต่งมากเกินไป จนกลายเป็นอหัตถิกอดมตามุโยค หรือพวกที่ชอบทรมาณตนเองให้ลำบาก นอกจากนั้น พวกเขาคามพรยังคำนึงถึงความเสมอภาค และการมีสิทธิเท่าเทียมกันที่บุคคลทุกเพศวัย ถ้าปฏิบัติตนเองตามหลักธรรมที่กำหนดไว้แล้ว ก็จะสามารถจะบรรลุถึงซึ่งความหลุดพ้นหรือโมกษะได้เสมอกัน และมีทรรศนะว่า พวกทศัมพร เป็นพวกที่ตัดสิทธิ เสรีภาพของสตรี¹

นิกายทศัมพร (Digambaras) สาวกของนิกายทศัมพรจะยึดถือคำสอน และการปฏิบัติตนเคร่งครัดมาก โดยจะละทิ้งความเป็นเจ้าของในสิ่งหนึ่งสิ่งใดอย่างสิ้นเชิง แม้แต่ผ้าถุงผ้าหมวกก็ไม่ยอมใส่ เพราะลัทธิเซนสอนให้ละทิ้งความยึดมั่นถือมั่น เพื่อปลดปล่อยชีวะให้เป็นอิสระ เมื่อใดที่สามารถละได้อย่างสิ้นเชิง ก็จะเป็นการสิ้นสุดกรรมไม่ต้องเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏอีกต่อไป

พวกนิกายทศัมพร จะยึดถือหลักปฏิบัติอย่างเคร่งครัดโดยการบำเพ็ญทุกกรกิริยา เพื่อที่ปราบปรามความเพิดเพิดในกามารมณ์² ดังนั้นพวกทศัมพรยึดถือการทรมาณตนโดยจงใจ เช่นถือวัตรปฏิบัติด้วยการมีอิริยาบถเพียง 3 คือ ยืน เดิน นั่ง โดยไม่มีการนอนเป็นต้น เพราะเชื่อว่าการทรมาณตนให้ลำบากเป็นการบำเพ็ญทบะชั้นอุกฤษฏ์ ซึ่งจะช่วยให้เลสและกรรมเก่าหมดไป และสามารถเข้าถึงนิรวาณได้ในที่สุด

พวกทศัมพร ถือหลักอหิงสาถือการไม่เบียดเบียนกันอย่างเคร่งครัด ผู้เป็นนักบวชต้องไม่ฆ่าสัตว์ตัดชีวิต ไม่ว่าจะโดยจงใจ หรือไม่จงใจ ดังนั้นนักบวชในนิกายนี้ จึงมักมีผ้าขาวชิ้นเล็ก ๆ บิดจุมูกและปาก เพราะเกรงว่าจะหายใจเอาสัตว์เล็ก ๆ เข้าไปเป็นต้น

¹Gopalan, Outlines of Jainism (New Delhi: Wiley Eastern Private Limited, 1973), p. 24.

²ดังนั้น กมโล, ปรัชญาอินเดียน, หน้า 39.

ในด้านโมกษะ หรือความหลุดพ้น ทิคมพรยัคติอรรถทรรณะว่า ผู้ชายเท่านั้นที่จะบรรลุมอกษะได้ ผู้หญิงเป็นเอกภพบุคคลไม่มีโอกาสจะบรรลุมอกษะได้เหมือนผู้ชาย แต่ถ้าวินหญิงมีความปรารถนาที่จะบรรลุมอกษะก็ต้องอธิษฐานให้เกิดเป็นผู้ชายเสียก่อน¹ นอกจากนี้พวกทิคมพรยังประกาศอีกว่า "สตรีเพศเป็นที่ตั้งแห่งกิเลสทั้งหลาย" นักปราชญ์แต่โบราณกาลกล่าวว่า "ผู้ใดไม่พูดถึงเรื่องสตรี ไม่มองคู่สตรี ไม่พูดกับสตรี ไม่ควรอ้างว่าสตรีเป็นของ ๆ คน และไม่ควรแตะต้องงานใด ๆ ของสตรี"²

3.3 ความสัมพันธ์ของปรัชญาเซน กับระบบอื่น ๆ

ศาสนาเซนมีทรรณะทางปรัชญาที่คล้ายคลึงกับปรัชญาหลายระบบโดยเฉพาะอย่างยิ่ง มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับพุทธปรัชญา ประการแรกที่เราเห็นได้อย่างชัดเจนก็คือ ทั้ง 2 ระบบเป็นปรัชญาจิตนิยมและเหตุผลนิยม³ เช่นเดียวกัน ปรัชญาเซนปฏิเสธทรรณะของปรัชญาฮินดู เกี่ยวกับ ปฐมเหตุ (First cause) ปฏิเสธพวกเทววิทยา ที่กราบไหว้บูชาเทพเจ้า ดังนั้นปรัชญาเซนจึงนับว่าเป็นพวกอเทวนิยมคล้ายเหมือนกับพุทธศาสนา

ปรัชญาเซนให้เหตุผลต่อการปฏิเสธทรรณะดังกล่าวของปรัชญาฮินดูว่าการยึดมั่นถือมั่นในทรรณะดังกล่าวนั้น เป็นการผูกมัดชีวิตของสรรพสัตว์ทั้งปวงให้ตกต่ำลงมาในห่วงแห่งกรรมและสังสารวัฏ ดังนั้นในแง่นี้ปรัชญาเซนกับพุทธปรัชญา จึงมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกันในฐานะที่เป็นลัทธิทางศาสนาของปรัชญาแถบอินเดียน ที่ปฏิเสธไม่ยอมรับคำสอนและความศักดิ์สิทธิ์ของคัมภีร์พระเวท

¹Dasgupta, Development of Moral Philosophy in India, 1961, p. 189.

²Dasgupta, p. 190.

³M. Rosental & P. Yudin, A Dictionary of Philosophy (Moscow : Progress Publishers, 1967), p. 226.

นอกจากนั้น สืบเนื่องมาจากความสัมพันธ์กันดังกล่าวนี้เอง ทำให้เกิดปัญหาที่สับสนเพราะความคล้ายคลึงกันทั้งในแก่น ชีวประวัติของศาสดาและคำสั่งสอน หลักการของ ท่านวรรธมาน และพระพุทธเจ้า จนทำให้มีผู้สรุปไว้ว่า ระบบปรัชญาทั้งสองระบบนี้เป็นระบบปรัชญาเดียวกันนั่นเอง บางคนก็เชื่อว่าศาสนาเช่นเป็นนิกายหนึ่งในหลาย ๆ นิกายของพุทธศาสนา¹

จากหลักฐานต่างที่ Barth² ได้สรุปและหาข้อยุติปัญหาดังกล่าวนี้ได้แก่ การอ้างระยะเวลาการถึงแก่ปรินิพพานของมหาวีระ (วรรธมาน) กับพระพุทธเจ้า เพื่อนำมาเปรียบเทียบกันปรากฏว่า มหาวีระ นิพพาน ในปี 526 ก่อน ค.ศ. พระพุทธเจ้านิพพาน ในปี 543 ก่อน ค.ศ. Barth เชื่อว่า จากระยะเวลาใกล้เคียงกันนี้เองที่อาจสรุปว่า ปรัชญาสองระบบนี้เป็นอันเดียวกัน และยิ่งกว่านั้นเมื่อเรานำเอา หลักการ วินัย การรวบรวมคำสอน ความเชื่อ และบรรดาข้ออ้างอิงต่าง ๆ ก็ดูเหมือนว่าจะหนีไม่พ้นที่จะต้องยอมรับความคิดของ Barth ว่า ทั้ง 2 ระบบมีการเลียนแบบกัน Barth สรุปว่า พุทธศาสนาเป็นจุดเริ่มต้นของลัทธิเซน³

แต่ปัญหาประเด็นนี้ Colebrooke⁴ โต้แย้งว่าลัทธิเซนเก่าแก่มากกว่าพุทธศาสนา และยิ่งแตกต่างกับพุทธศาสนาอีกด้วย นั่นคือ การที่เซนยอมรับเรื่องของวิญญาณ โดยเชื่อว่า "ทุกสิ่งมีชีวิตหรือวิญญาณ (soul) อยู่"⁴ ดังนั้นระบบศาสนาทั้ง 2 ระบบนี้ถึงแม้ว่าจะขัดแย้งกับปรัชญาฮินดูเหมือนกันแต่ก็ต้องเป็นคนละระบบกัน

¹Radhakrishnan, Indian Philosophy, Vol. I, p. 290.

²Barth, The Religion of Indian, pp. 148 - 150.

³Ibid., "Buddhism is the one which is best entitled to the claim of originally." p. 150.

⁴Radhakrishnan, Indian Philosophy, Vol. I, p. 275.

⁵Ibid., "...neary everything is possessed of a soul." p. 276.

นอกจากนี้จากหลักฐานต่าง ๆ ซึ่ง Guérinot, Jacobi และ Buhler ได้ทำการค้นคว้าและได้สรุปไว้ว่า ดัชนีเขมมิได้รับอิทธิพลมาจากพุทธศาสนา หากแต่เป็นคนละระบบอย่างสิ้นเชิง และท่านวรรณานกับโคตมะพุทธะก็มีไข่มุกคดคนเดียวกัน

Guerinot ได้ชี้ให้เห็นถึงจุดสำคัญ 5 ประการ ที่แสดงให้เห็นถึงความแตกต่างนี้คือ ระยะเวลาของการประสูติ การสิ้นพระชนม์ของพระมารดา การออกบวช การเผยแพร่ศาสนา และการเข้าสู่นิพพาน ดังต่อไปนี้ :-¹

1. ระยะเวลาการประสูติ

มหาวีระ - ประสูติที่กรุงเวสาลี ประมาณปี 599 ก่อน ค.ศ.

พระโคตมะ - ประสูติที่กรุงกบิลพัสดุ์ ประมาณปี 567 ก่อน ค.ศ.

2. การสิ้นพระชนม์ของพระมารดา

มหาวีระ - พระมารดามีพระชนมายุยืนนาน

พระโคตมะ - พระนางสิริมหามายาพระมารดาสิ้นพระชนม์หลังจากประสูติพระโคตมะได้ 7 วัน

3. การออกบวช

มหาวีระ - ออกผนวชโดยความเห็นชอบของพระญาติ

พระโคตมะ - ทรงหนีออกผนวชอันเป็นการขัดพระประสงค์ของพระราชบิดา

4. การบำเพ็ญทุกรกิริยา

มหาวีระ - ใช้เวลา 12 ปี ก่อนตรัสรู้

พระโคตมะ - ใช้เวลา 6 ปี ก่อนตรัสรู้

5. การสิ้นพระชนม์

มหาวีระ - สิ้นพระชนม์ที่เมืองปาวาในปี 527 ปีก่อน ค.ศ.

พระโคตมะ - สิ้นพระชนม์ที่เมืองกุสินารายณ์ ประมาณ 488 ปีก่อน ค.ศ.

¹RabhaKrishnan, Indian Philosophy, Vol. 1, p. 291.

จากเหตุผล 5 ประการดังได้หยิบยกมาแสดงนี้ จะเห็นได้ว่าศาสนาเซนกับพุทธศาสนา เป็นศาสนาคนละระบบ ตัวศาสนาเองก็มีขอบเขตเดียวกัน ที่บางคนเข้าใจ เช่นนั้นอาจเป็นเพราะชื่อเสียงของศาสนาเมื่อก่อนออกมวชคล้ายกันด้วยอีกประการหนึ่ง นั่นคือ มหาวีระเคิมทรงพระนามว่า "ลิตซารด" แต่พระโคกมะพุทธะทรงนามว่า "ลิตชัตตะ" จึงทำให้เกิดความสับสน และเมื่อพบว่าหลักการต่าง ๆ ของศาสนาทั้งสองมีความคล้ายคลึงกัน จึงทำให้เกิดการเข้าใจผิดกันขึ้นว่า ศาสนาเซนเป็นนิกายหนึ่งที่แยกไปจากพุทธศาสนา แต่เมื่อได้วิเคราะห์ให้ลึกกลงไปจะพบว่า มีความแตกต่างกันมากทีเดียว ดังเช่นทรรณะในเรื่องวิญญาณ หรือชีวะและทฤษฎีความรู้ตามทรรณะของเซนก็แตกต่างกับพุทธศาสนา นอกจากค่านจริยศาสตร์ และจุดมุ่งหมายเรื่องกรรมและการเกิดใหม่ ซึ่งถ้าจะพิจารณาแล้วมันก็เป็นปัญหาอันเป็นที่ยอมรับกันแทบทุกปรัชญาในอินเดียนอยู่แล้ว

M. Roussin ได้สรุปปัญหานี้ว่า เป็นอันเชื่อได้ว่า ศาสนาเซนเป็นศาสนาที่มีมาก่อน และมีอิทธิพลต่อพุทธศาสนา¹

ความสัมพันธ์ของลัทธิเซนกับปรัชญาสางชยะโยคะ

Colebrooke² เชื่อว่า ปรัชญาของทั้งสองระบบนี้มีความสัมพันธ์กันตรงที่ต่างก็เชื่อในความเป็นจริงของสสาร และการดำรงอยู่ของโลกตราบชั่วกัลปาวสาน แต่ลัทธิเซนเป็นทวินิยม (Dualism) ซึ่งแตกต่างกับสางชยะ เพราะสางชยะยอมรับวิวัฒนาการของโลกแห่งวัตถุเท่านั้น และเชื่อในเรื่องของการดำรงชีวิตอยู่ตามหลักของปุรุณะและประภฤติ แต่ลัทธิเซนเชื่อในความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันและความเป็นจริงทั้งจิต (spirit) และสสาร

¹Ibid., p. 292. "... the Jains were a powerful mendicant order which originated or was reorganizational a few years before Sākyamuni".

²Ibid., p. 293.

ความสัมพันธ์กับปรัชญาอุบนิษั

ปรัชญาเซนได้รับอิทธิพลความคิดเรื่อง การเกิดใหม่จากอุบนิษั ซึ่งเป็นความคิดที่นำสู่ความเชื่อในเรื่องวิญญาณปรัชญาเซนชื่อว่าวัตถุทุกสิ่งในโลก อาทิ ไฟ ลม และพืช มีวิญญาณสิงสถิตอยู่ภายใน เมื่อมาผสมกับความคิดเรื่องการเกิดใหม่ ยิ่งทำให้เน้นความเชื่อที่ว่า ชีวิตที่มีรูปปลักษณะที่แตกต่างกันจะต้องมีสาเหตุ มหาวีระจึงสอนว่า เราไม่ควรจะกระทำให้ชีวิตใด ๆ ต้องบาดเจ็บหรือมัวหมอง ไม่ว่าในกรณีใด ๆ ก็ตาม เช่น จะเป็นการเล่นกีฬา หรือในการประกอบพิธีบูชาโยเทพเจ้า เพราะฉะนั้นลัทธิเซนจึงปฏิเสธพระเจ้า ไม่เชื่อว่า พระผู้เป็นเจ้าจะเป็นผู้กำหนดการกระทำ และรับผิดชอบต่อความสุขทุกข์ของชีวิต ดังที่นักปรัชญาฝ่ายเทวนิยมมักจะบอกว่า เหตุการณ์ต่าง ๆ หรือความคิดที่ก่อให้เกิดการกระทำนั้น เป็นไปตามพระประสงค์ของพระเจ้า ทรรศนะดังกล่าวนี้ถูกฝ่ายอเทวนิยมโจมตีว่าเป็นการหลีกเลี่ยงความรับผิดชอบ บุคคลที่กระทำความชั่วก็จะอ้างได้ว่า ทำไปเพราะเป็นพระประสงค์ของพระเจ้าโดยไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ ดังนั้นก็ไม่ควรจะต้องรับผิดชอบอันใดจากการกระทำที่ตนมิได้มีเจตนา

จะเห็นได้ว่า ความสัมพันธ์ระหว่างปรัชญาเซนกับพุทธปรัชญา มีจุดร่วมกันอย่างเห็นได้ชัด และยังเห็นถึงอิทธิพลของปรัชญาฮินดูต่อปรัชญาทั้งสองระบบนี้ในหลาย ๆ เรื่อง และในอีกแง่หนึ่ง เป็นที่ชัดแจ้งว่า ศาสนาเซนเป็นศาสนาที่มีมาก่อนพุทธศาสนาอย่างแน่นอน ความคล้ายคลึงกันในคำสอนชื่อเสียง ชื่อประวัติ และความคิดทางปรัชญานั้นเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ จากการที่ศาสนาทั้งสองท่านเป็นผู้ร่วมสมัย และอยู่ภายใต้สิ่งแวดล้อมและประเพณีเช่นเดียวกัน

3.4 อภิปรัชญาของปรัชญาเซน

ปรัชญาเซน ถือว่า วัตถุทุกอย่างทุกชนิดตามที่เรารู้นั้นมีคุณลักษณะนับไม่ถ้วน มีได้ทั้งในทางบวกและทางลบ หรืออนุมติและปฏิเสธ ตัวอย่างของคุณลักษณะทางอนุมติ (บวก) ของวัตถุเป็นต้นว่า คน คุณลักษณะของคนก็มีขนาด ผิวพรรณ รูปร่าง น้ำหนัก ภาวะ กรรมพันธุ์

ครอบครั วาอา เป็นต้น ส่วนความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับระหว่างสิ่งต่าง ๆ ของคนในโลกนี้ซึ่งนับไม่ถ้วนที่คนเรามีคุณลักษณะเป็นไปในทางปฏิเสธ (ลบ) ซึ่งแสดงคุณลักษณะต่าง ๆ ที่คนเราไม่มี เพราะฉะนั้นการที่จะรู้จักบุคคลนั้นได้ดี เราก็คควรรู้ว่าบุคคลผู้นั้นแตกต่างไปจากสิ่งอื่น และบุคคลอื่นอย่างไร จำนวนของลักษณะทางปฏิเสธมีมากมายกว่าคุณลักษณะทางอนุมัติอย่างมาก

ถ้าจะพิจารณาวัตถุตามคุณลักษณะทั้งที่เป็นไปในทางอนุมัติและทางปฏิเสธแล้ว เห็นได้เป็นการยากที่จะพรรณาคคุณลักษณะของมันได้ครบถ้วน คุณลักษณะของวัตถุไม่เป็นสิ่งจำกัด แต่สลับซับซ้อนนับไม่ถ้วน เมื่อได้นำเอาเรื่อง กาละ (เวลา) เข้ามาพิจารณาค้วยแล้ว ยิ่งเห็นชัดว่าวัตถุนั้นจะเปลี่ยนแปลงลักษณะใหม่เมื่อกาละเปลี่ยนแปลงไป

ดังนั้นปรัชญาเซนจึงสรุปว่า "บุคคลที่รู้วัตถุอันหนึ่งได้อย่างสมบูรณ์นั้น ย่อมรู้ทุก ๆ สิ่ง แต่ว่าบุคคลที่จะรู้วัตถุได้อย่างบริบูรณ์จริง ๆ ก็มีแต่คนที่ได้สัพพัญญุตญาณเท่านั้น"¹

ความคิดเห็นและความเชื่อเกี่ยวกับทรัพย์สินหรือทรวาย (Substance)

จากการที่ได้กล่าวมาแล้วว่า ~~สิ่ง~~ ^{สิ่ง} มีคุณลักษณะมากมายอาจแบ่งแยกให้เห็นความแตกต่างระหว่าง คุณลักษณะ (ชรัม) และ ทรวาย เป็นสิ่งที่ซึ่งมีคุณลักษณะ (ชรัม) ประการหลังนี้เราเรียกว่า ทรัพย์สิน (ทรวาย = Substance) พวกเซนยอมรับองความเห็นธรรมคาที่เป็นปรัชญาในเรื่องที่เกี่ยวกับทรัพย์สิน ซึ่งพวกเซนเห็นว่า มีคุณลักษณะ 2 ชนิด ได้แก่

(1) คุณลักษณะสำคัญ (Essential character) หมายถึงลักษณะอันเป็นสาระตะซึ่งวัตถุจำเป็นต้องมี ถ้าทรัพย์สินปราศจากลักษณะประเภทนี้แล้ว ความเป็นทรัพย์สินก็หมดไป ตัวอย่างเช่น ขี้ข้าว คุณลักษณะสำคัญของน้ำ คือเป็นของเหลว สามารถถ่ายเทได้ ฯลฯ ถ้าไม่มีซึ่งคุณสมบัติต่าง ๆ เหล่านี้ ก็ไม่อาจจะคงความเป็นน้ำอยู่ได้

¹พระมหาสนันทมโล, ปรัชญาอินเคีย (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2505),

(2) คุณลักษณะจร (Accidental character) เป็นคุณสมบัติที่ไม่คงที่ แต่จะมีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ตัวอย่างเช่น ความ อยาก เจตนา ความเพิดิเคเพิน และความเจ็บปวดเหล่านี้ เป็นต้น เป็นคุณลักษณะจรของวิญญาณ

โดยที่วิญญาณมีคุณลักษณะจร คือไม่แน่นอนเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอเอง เราจึงคิดว่าวิญญาณไม่เพียง เปลี่ยนอยู่ทุกขณะแต่ที่จริงวิญญาณเป็นตัวยืนคงที่ไม่เปลี่ยนแปลงแต่อย่างใด เครื่องแต่งตัวเท่านั้นที่เปลี่ยน โดยเหตุที่เครื่องแต่งตัวเปลี่ยนจึงทำให้เข้าใจว่า วิญญาณเปลี่ยนไปด้วย ดังนั้น คุณลักษณะจรนี้ จึงถูกเรียกว่า แบบ (Modes) หรือ เครื่องแต่งตัว และสำหรับคุณลักษณะสำคัญอื่น เป็นสิ่งที่เที่ยงหรืออนิจจังนั้น เรียกว่า "คุณะ" และเรียกคุณลักษณะจร อันเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอว่า "ปรายยะ" (ปรายาย หรือ ปรุบย) เพราะฉะนั้น ทรัพยะ (Substance) จึงหมายถึงสิ่งซึ่งมีคุณลักษณะและมีแบบด้วย

โลกนี้ประกอบกันขึ้นโดยทรัพยะมากมายหลายชนิด ทรามโคที่ คุณลักษณะแท้ หรือคุณลักษณะสำคัญของทรัพยะอันติมะ (ultimate substance) ยังคงทรงอยู่ ทราม นั้นโลกปรากฏเป็นสิ่งที่เที่ยงเสมอ และทรามโคที่ "ปรายยะ" หรือคุณลักษณะจร เข้ามา แผลงอยู่ภายในเข้าถายออกอยู่เสมอแล้ว ทรามนั้นโลกนี้จะปรากฏว่า ไม่เพียงเปลี่ยนแปลง อยู่เสมอ

จากเหตุผลดังกล่าวมานี้ที่ทำให้เห็น ทรคนะที่แตกต่างกันระหว่างพุทธปรัชญา กับปรัชญาเซน โดยปรัชญาเซนยึดถือว่า ความจริงมีอยู่หลายแง่มุม หลายด้าน การเปลี่ยนแปลง และการไม่เปลี่ยนแปลง นิจจัง และ อนิจจัง ลักษณะ 2 ประการนี้มีอยู่จริง ไม่ควรคิดในทางที่ขัดแย้งกันว่า ทรัพยะ (substance) เฉพาะชนิดหนึ่งใดจะทองขึ้นอยู่ กับคุณลักษณะที่เปลี่ยนแปลง และไม่ขึ้นอยู่กับลักษณะที่เปลี่ยนแปลงทั้งสองอย่างนั้น ในขณะที่ เกี่ยวกันคุณลักษณะคือ คุณลักษณะที่เปลี่ยนแปลงนั้น มีอยู่จริงในทรัพยะก็เพียงแง่หนึ่งและ คุณลักษณะแท้ก็มีอยู่จริงในทรัพยะอีกแง่หนึ่ง

การขัดแย้งกันของคุณลักษณะทั้งสองจะหมดไปได้ ถ้าพยายามทำความเข้าใจ ว่า ลักษณะแต่ละอย่างนั้นมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน มิได้อยู่โดยลำพัง คุณลักษณะทั้งหลาย

ก็เป็นเพียงสิ่งสมมุติ มิใช่ปรมาัตต์แต่ประการใด ดังนั้นปรัชญาเซนจึงเชื่อว่า เราไม่อาจ ยืนยันสิ่งหนึ่งสิ่งใดลงไปได้

ทรัพย์สินเป็นสัตว์ คือสภาพที่มีอยู่จริง (Being) มีปัจจัยสำคัญอยู่ 3 ประการ ที่ปรากฏในสังขารธรรม ได้แก่¹

- (1) ความเกิดขึ้น (Origination)
- (2) ความเที่ยงหรือความทรงอยู่ (Permanence)
- (3) ความเสื่อมไป (Decay)

การที่ปรัชญาเซนยอมรับรองปัจจัยสำคัญ 3 ประการของสังขารธรรมก็เป็นธรรมดาที่ขัดแย้งกับพุทธปรัชญาอีกด้านหนึ่ง โดยได้กล่าวโต้แย้งและคัดค้านทฤษฎีขิกงวาทของ พุทธศาสนาตั้งนี้คือ²

(1) ถ้าทุกสิ่งเกิดขึ้นตั้งอยู่และดับไปชั่วขณะหนึ่ง ๆ แล้ว วิญญาณหรือจิตใจของเราก็ต้องเป็นไปเช่นนั้นด้วย และในที่สุดเราก็ไม่สามารถอธิบายความจำ ความรู้อารมณ์ ความรู้สึกซึ่งเกิดขึ้นในทันทีทันใด เช่น ความรู้และความจำในใบหน้าของบุคคลที่เราเคยพบเห็นกันมาก่อนก็ได้เป็นต้น

(2) ถ้าทุก ๆ สิ่ง ซึ่งเกิดขึ้น ตั้งอยู่และดับไปชั่วขณะหนึ่ง ๆ แล้ว ความหลุดพ้นหรือการเข้าถึงนิพพาน ก็เป็นสิ่งที่เหลวไหลและเป็นไปไม่ได้เพราะว่า วิญญาณเป็นสิ่งไม่เที่ยง เปลี่ยนแปลงอยู่ทุกขณะ จึงไม่มีหนทางใดที่จะทำให้วิญญาณอันไม่เที่ยงแท้ ใ้บรรลุถึงความหลุดพ้นได้ เพราะไม่มีขณะใดที่จะทำให้วิญญาณหลุดพ้น

(3) ถ้าทุกสิ่ง เกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไปชั่วขณะหนึ่ง ๆ ชีวิตที่ก่อรูปด้วยคุณธรรม และศีลธรรมก็เป็นไปไม่ได้ เพราะว่าคุณคนที่เปลี่ยนแปลงอยู่ทุกขณะนั้น ไม่สามารถบรรลุถึงจุดหมายดังที่หวังการงานที่บุคคลหนึ่ง ได้เริ่มต้นทำมา เขาหาได้รับผลแห่งการกระทำของตนเองนั้นไม่ แต่ว่ามีบุคคลอื่นกลับได้รับผลนั้นแทน

¹ สนั่น กมโล, ปรัชญาอินเดียน, หน้า 68.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 69 - 70.

(4) ถ้าทุกสิ่งทุกอย่างเปลี่ยนแปลงอยู่ทุกขณะแล้ว กฎแห่งกรรมทั้ง ดี และ ชั่ว ก็ เป็นไปไม่ได้ คือ ไม่สามารถให้ผลดี และชั่ว แก่บุคคลผู้กระทำความกรรมนั้นได้ ผลกรรมซึ่ง ตนเองได้กระทำนั้น หากได้ให้ผลแก่ผู้กระทำเองนั้นไม่ แต่กลับไปให้ผลแก่บุคคลผู้ซึ่งมิได้ กระทำความกรรมอันนั้น ในทำนองเดียวกัน การกระทำความกรรมของบุคคลอื่นทั้งชั่ว และดี ก็อาจ จะบังเกิดขึ้น และให้ผลแก่เราได้

(5) ถ้าทุกสิ่งทุกอย่างเปลี่ยนแปลงอยู่ทุกขณะแล้วภาวะอันเปลี่ยนแปลงอยู่ทุก ขณะนั้น ก็ไม่สามารถสร้างความเป็นตัวเรา ตัวเขาขึ้นมาได้ เพราะถ้าไม่มีบางสิ่งที่ยั่งยืน แท้ถาวร ทรงตัวอยู่ตลอดกาล และถ้าทุกสิ่งทุกอย่าง อยู่ในลักษณะอันเปลี่ยนแปลงนั้นแล้ว ภาวะอันเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดกาลนั้นก็ไม่สามารถจะรวมตัวของมันเองขึ้น และแล้วสร้าง ความเป็นตัวเราตัวเขาขึ้นมาได้ แต่ความเป็นจริงนั้น เราสร้างความเป็นตัวตนขึ้นมา และคิดอยู่เสมอว่าเป็นตัวตน

(6) ถ้าทุกสิ่งทุกอย่างเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอแล้วประจักษ์ (Experience) หรือ อนุมาน (Inference) ไม่อาจจะเปิดเผยให้เห็นความจริงที่มีอยู่ของสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้แก่ นอนลงไปในโลกนี้ได้ เป็นอันว่า ในโลกนี้มีเพียงการเปลี่ยนแปลงเท่านั้น และไม่มีสิ่งหนึ่ง สิ่งใดที่สืบต่อไปในอนาคตได้

3.5 การแบ่งแยกชั้นและชนิดของทรัพย์สิน (Substance)

แบ่งได้ 2 ชนิด ได้แก่

(1) ทรัพย์สินที่มีลักษณะกินเนื้อที่ มีน้ำหนัก ซึ่งแบ่งแยกได้ 2 ชนิดคือ ชีวะ และ อชีวะ พวกทรัพย์สินที่มีชีวิตเป็นเช่นเดียวกับวิญญาณ หรือ จิต และวิญญาณหรือ ชีวะเหล่านี้ ยังแบ่งแยกได้อีก คือ¹

- ก. ชีวะที่พ้นจากเครื่องผูกพันทั้งปวง หรือ ชีวะที่สำเร็จสมบูรณ์ (มุกตะ)
- ข. ชีวะที่ยังอยู่ในบ่วงแห่งความผูกพัน (สังสาระ) ซึ่งมีอยู่ 2 ชนิด คือ

¹Surama Dasgupta, Development of Moral Philosophy in India (Calcutta - 26, Mudranika, 1961), p. 191.

- วิญญาณหรือชีวะที่เคลื่อนไหวได้ (ทุรล)
- วิญญาณหรือชีวะที่ไม่สามารถเคลื่อนไหวได้ (สุถาวร)

พวกทริพยะที่ไม่สามารถเคลื่อนไหวนี้ โดยมากมีรูปร่างชนิดที่ไม่สมบูรณ์ ชีวะที่ไม่อาจเคลื่อนไหวอยู่ในรูปร่าง 5 แบบ ค่วยกัน ซึ่งประกอบขึ้นมาจากดิน น้ำ ลม ไฟ หรือ พีชต่าง ๆ นั้นคือทริพยะชนิดนี้ มีความรู้สึกทางสัมผัสแต่อย่างเดียว เพราะฉะนั้นมันจึงมีความรู้สึกทางผัสสะ ทริพยะที่มีชีวิตที่สามารถเคลื่อนไหวได้จะมีรูปร่างสมบูรณ์ขึ้น และมีความรู้สึกทางประสาทสัมผัสได้สองทางบ้าง สามทางบ้าง สี่ทางบ้าง และห้าทางบ้างตามระดับกัน ¹

ทริพยะที่ไม่มีวิญญาณครอง ซึ่งกินเนื้อที่มีน้ำหนัก คือ ชรรมะ อชรรมะ อากาตะ และ บุทคละ

(2) ทริพยะที่มีลักษณะไม่กินเนื้อที่ ไม่มีน้ำหนัก แต่มีทริพยะเพียงชนิดเดียวเท่านั้นซึ่งปราศจากคุณลักษณะ กินเนื้อที่ มีน้ำหนัก นั่นคือ กาละ (Time)

3.6 หลักการในทรรศนะของปรัชญาเซน

เมื่อจะศึกษาถึงเรื่อง "กรรม" ปัญหาที่ตามมาและไม่อาจหลีกเลี่ยงการกล่าวถึงเสียได้ก็คือ "การเกิดใหม่" ความเชื่อเรื่องกรรม และการเกิดใหม่จะดำเนินควบคู่กันไปอยู่เสมอ

ปัญหาเรื่อง กรรมและการเกิดใหม่ เป็นสมมติฐาน 2 ประการ ที่นับได้ว่าสำคัญที่สุดในระบบปรัชญาอินเดียทุกระบบ ยกเว้นลัทธิจารวาก ซึ่งเป็นฝ่าย "วัตถุนิยม" เป็นปัญหาทางจริยศาสตร์ ไม่ว่าจะป็นศาสนาทั้งทางฝ่ายตะวันตกหรือตะวันออก โดยเฉพาะอย่างยิ่งศาสนาที่มีบ่อเกิดทางประเทศอินเดีย จะมีการตีความและศึกษาเรื่องหลักการมากที่สุด

ศาสนาที่เชื่อในเรื่องหลักการ ซึ่งเป็นสภาวะที่ทั้งพิสูจน์ได้และไม่อาจพิสูจน์ได้ เพราะเป็นเรื่องที่เหนือประสบการณ์ ทฤษฎีเหล่านี้เรียกว่า อทฤษฏะ (Adrsta)

¹Tattvārthādhīpama - sūtra. 2, p. 13-15.

คือ ความเชื่อที่ว่า ทุกสิ่งที่เกิดขึ้นไม่ว่าจะเป็นดีหรือไม่ดีก็ตาม เป็นผลสืบเนื่องมาจากการกระทำ เป็นสาเหตุที่มีมาก่อนแล้วในอดีต เรื่องของกรรมสามารถพิจารณาได้สองประเด็น¹

ประเด็นที่หนึ่ง เป็นหลักการที่สามารถจะทำการทดสอบได้จากประสบการณ์ตามหลักการแห่งเหตุและผลทางตรรกวิทยา

ประเด็นที่สอง เป็นเรื่องสิ่งที่อยู่เหนือประสบการณ์ ไม่อาจพิสูจน์ได้ดังเช่น ในกรณีเรื่องการเกิดใหม่

แต่อย่างไรก็ตาม สรุปได้ว่า เมื่อกล่าวถึงเรื่องกรรมก็ใช้ในความหมายที่ว่า การกระทำทุกอย่างในชีวิตที่ดำเนินไปในปัจจุบัน ต่างก็มีจุดหมายที่ถูกกำหนดอยู่แล้วจากผลของกรรมในอดีตชาติ มิใช่เรื่องของความบังเอิญแห่งโชคชะตาแต่ประการใด

นักปรัชญาเช่นเชื่อว่า ความเชื่อในหลักกรรมนี้สามารถอธิบายได้อย่างแน่ชัดว่า ชีวิตในปัจจุบันเป็นผลจากการกระทำในอดีต โดยธรรมชาติดั้งเดิมวิญญานหรือชีวะ ที่สมบูรณ์นั้น มีความรู้ ความเข้าใจ ความสว่าง และอำนาจอันไม่มีขอบเขตจำกัด แต่ชีวะให้โลกมนุษย์นั้นไม่สมบูรณ์ และถูกจำกัดขอบเขตแห่งความรู้ ความสุข และอำนาจที่เป็นเช่นนั้น นักปรัชญาเช่นตอบว่า เนื่องจากธรรมชาติดั้งเดิมของวิญญานถูกรอบคลุมโดยสิ่งภายนอก สิ่งนี้คือกรรมนั่นเอง

ความหมายของกรรมในปรัชญาเช่น

กรรมในที่นี้มิได้หมายถึงเฉพาะแต่กิจการหรืองาน แต่ประการใด ตามทรรศนะของเช่น กรรม คือการรวมกลุ่มของปริมาณที่เล็กมากจนไม่อาจสัมผัสได้ มีปรัชญาอื่นโต้แย้งปรัชญาเช่นว่า ถ้าชีวะในความคิดของปรัชญาเช่นนั้นเป็นสิ่งที่บริสุทธิ์และสมบูรณ์โดยธรรมชาติเดิมแล้ว เหตุใดจึงถูกทำให้สูญเสียโดยอิทธิพลของกรรมได้ ถึงแม้ว่าจะเป็นไป

¹Nathmal Tatia, Studies in Jaina Philosophy (Calcutta: The Modern Art Press, 1951), pp. 220-260.

ตามพระคัมภีร์ของปรัชญาเซนตามที่ไค่กล่าวมา ชีวะที่มีวิฆเนศโดยอิทธิพลของกรรมก็ควรจะ
 ต้องเป็นชีวะที่ไม่บริสุทธิ์ตลอดไป ปรัชญาเซนตอบปัญหานี้ว่า ในประสบการณ์ของเรามักจะ
 พบกับปรากฏการณ์ดังกล่าวเสมอ ตัวอย่าง พระอาทิตย์ซึ่งโดยธรรมชาติมีแสงสว่างอยู่ในตัว
 เอง แต่บ่อยครั้งที่ถูกขบบังแสงสว่างนั้นด้วยเมฆ หมอก ฝุ่นละออง ปัญหาเกี่ยวกับชีวะหรือ
 วิญญาณก็เช่นกัน สามารถถูกขบบังความรู้ ความเข้าใจ ด้วยอิทธิพลของกรรมในบางโอกาส
 และเราก็สามารถจะชำระชีวะหรือวิญญาณนั้นให้กลับบริสุทธิ์เหมือนเดิมได้ โดยการปฏิบัติ
 สมาธิเพื่อกำจัดกรรมให้หมดสิ้น และบรรลุถึงโมกษะอันเป็นจุดหมายสูงสุด

เมื่อยอมรับว่า เราอาจขจัดมลทินแห่งชีวะให้หมดสิ้นได้ มีผู้ถามปัญหาเรื่องจุด
 เริ่มต้นของขบวนการที่กรรมเข้าไปผูกพันกับชีวะ ปรัชญาเซนเสนอความคิดว่า ไม่มีประ-
 โยชน์อะไรที่จะต้องไปเสียเวลาค้นหาจุดเริ่มต้นของการรวมตัวนี้ ถึงแม้จะไม่ทราบถึงจุด
 เริ่มต้นแต่เราก็สามารถขจัดกรรมนี้ได้ โดยการปฏิบัติแต่ความดีและถูกต้องตามหลักที่ศาสนา
 สอน ตัวอย่างเช่น ทองคำ เมื่อพบว่ามิใช่โลหะที่ไร้ค่าปนอยู่ เราก็ใช้กรรมวิธีทางเคมี
 เพื่อแยกโลหะนั้นออกให้เหลือแต่ทองคำบริสุทธิ์

สาเหตุที่ชีวะต้องตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของกรรม เพราะว่าทุก ๆ ขณะเราจะทำ
 กรรมอยู่ตลอดเวลา โดยกิจกรรมทั้งกาย วาจา ใจ โดยมีความทะยานอยากเป็นตัวกระ-
 ตุ้นกิจกรรมทุกอย่างที่เราทำ จะเกิดผลทั้งดีและชั่วแล้วแต่ชนิดของการกระทำและ
 สิ่งนั้นจะติดอยู่กับชีวะ สิ่งนี้เรียกว่า อาสวะ (Asaraya) ส่วนกระแสกรรมที่ผูกพันกับชีวะ
 เรียกว่า พันธะ อันเป็นสภาวะที่กรรมไหลเข้ามาสู่ชีวะจากผลผลิตของการกระทำทั้งกาย
 วาจา ใจ การกระทำดังกล่าวนี้เรียกว่า โยคะ พันธะซึ่งทำให้เกิดการติดข้องนี้มี 2 อย่าง
 ได้แก่ ภาวพันธะ (bhava-bandha) เริ่มอุบัติขึ้นในขณะที่วิญญาณเกิดความรู้สึกที่ชั่วร้าย
 อีกประการหนึ่งได้แก่ ทรัยะพันธะ (dravya-bandha) เริ่มต้นด้วยกรรมเข้าไปในชีวะ
 พันธะ หรือการติดข้องนี้ กรรมวัตถุจะรวมกับชีวะเปรียบเสมือนน้ำรวมกับนม

¹Chandradhar Sharma, A Critical Survey of Indian

โดยเหตุที่ชีวะมีลักษณะตามธรรมชาติเดิม คือ เป็นชีวะที่มีความบริสุทธิ์ แต่สาเหตุที่ทำให้ชีวะต้องตกอยู่ภายใต้การติดข้องแห่งกรรม ก็คือ กิเลส ตัณหา ของชีวะ จึงทำให้กองบุญเสียความบริสุทธิ์อันเป็นธรรมชาติดั้งเดิมเสีย ดังนั้น กรรมในทรณะของปรัชญาเซน จึงเป็นสิ่งที่เกิดจากกิเลสของตนเอง นอกจากนั้นเมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงกับสภาพทางร่างกายของชีวะจะมีผลโดยตรง กล่าวคือจะมีการเปลี่ยนแปลงในค่านิจใจพร้อมกันไปด้วย การเปลี่ยนแปลงในสภาวะดังกล่าวนี้จะเกิดขึ้นในโลกของกรรม ซึ่งเป็นปรมาณูหรือวัตถุ เช่น เมื่อเกิดความรู้สึกที่ชั่วร้ายขึ้น กระแสกรรมจะเข้าไปติดพันและบดบังชีวะไว้ ทำให้ชีวะมัวหมอง และเมื่อเกิดความรู้สึกที่ดีขึ้น โดยมีการกระทำทั้งกาย วาจา ใจ ไปทางที่เป็นความดี กระแสกรรมหรือพันธะก็จะหลุดจากชีวะ ดังนั้นตามทรณะของปรัชญาเซนนั้น การเปลี่ยนแปลงไม่ได้เกิดขึ้นเฉพาะชีวะแต่ละดวงเท่านั้น แต่เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นพร้อมกันในรูปของปรมาณูที่เข้าไปรวมอยู่ในชีวะ

ความคิดเรื่องกรรม ตามทรณะของปรัชญาเซนนั้น มิใช่หมายถึงการกระทำตามทรณะของปรัชญาอื่นเสียโดยทั่วไป หากแต่เป็นการรวมตัวกันของเนื้อสาร¹ ในทุกขณะที่เกิดกรรมโดยการกระทำทั้งทางกาย วาจา ใจ ที่เกิดขึ้นจากแรงแห่งความปรารถนา ความเกลียด ความหลง และความผูกพันจะเกิดกรรมไหลเข้าไปติดกับชีวะ ดังนั้นตลอดเวลาที่กระทำสิ่งที่ดีหรือชั่ว กระแสกรรมจะเข้าไปติดกับชีวะเหมือนน้ำมาจากลำคลองนั้นใด กรรมก็จะมาสู่ชีวะด้วยคลอง คือ โยคะหรือการกระทำได้นั้นนั้น ฉะนั้นชีวะกับกรรมจึงมีความสัมพันธ์ใกล้ชิด โดยที่โยคะเป็นสาเหตุของอาสรวะ (Asaraya) และอาสรวะเป็นสาเหตุของความคิดของ

¹Mohan Lal Mehta, Jaina Culture (Varansi-5: P.V. Research Institute, 1969), p. 71.

สำหรับอาสรวะนั้นยังแบ่งออกเป็น 2 ประเภทได้แก่ ภาวาสรวะ (bhavasrava) และทรพยาสรวะ (dravyasrava) หรือกรรมาสรวะ (karmasrava) สำหรับ ภาวาสรวะ ได้แก่งิจกรรมทางความคิดของชีวะ อันเป็นสาเหตุที่เกี่ยวข้องระหว่างกรรมกับชีวะ เป็นการติดข้องภายใน (subjective influx) การสำแดงออกของชีวะนี้จะผ่านทางประสาทสัมผัสทั้งห้า ส่วนทรพยาสรวะหรือกรรมาสรวะนั้นเป็นกรรมซึ่งประสานกับชีวะโดยตรง ซึ่งเป็นการติดข้องภายนอก

สำหรับขบวนการทั้งหมดของอาสรวะ จึงพอสรุปได้ว่าภาวาสรวะ (bhavasrava) เกี่ยวข้องกับกิจกรรมด้านความคิด ในขณะที่ทรพยาสรวะเกี่ยวกับกรรมที่เป็นเนื้อสาร โดยที่ทรพยาสรวะเป็นสาเหตุของการเคลื่อนที่ของกระแสกรรมที่เป็นเนื้อสารเข้าไปที่ชีวะ ซึ่งเรียกว่าทรพยาสรวะ ประการที่สำคัญที่สุด คือ ขบวนการทั้งสองจะเกิดขึ้นในขณะเดียวกัน แต่กล่าวได้ในแง่ของตรรกวิทยาว่า การติดข้องภายใน (subjective influx) เกิดขึ้นก่อน และเป็นสาเหตุของการติดข้องภายนอก (objective influx) ซึ่งยังแบ่งออกเป็น 4 ประเภทด้วยกันตามลักษณะธรรมชาติของกรรม ได้แก่ ชนิดของกรรมที่เข้าไปผูกพันกับชีวะ ระยะเวลาของการติดข้อง (หมายถึงช่วงเวลาที่ยุทธกรรมนั้นติดแน่นอยู่กับชีวะ) ความเข้มข้นของกรรมที่ติดแน่นอยู่กับชีวะ เป็นความเข้มข้นของกรรมที่ติดอยู่กับชีวะ และขอบเขตของชีวะที่กรรมติดอยู่

สาเหตุของการติดข้องตามทรรศนะของปรัชญาเซน มีอยู่ 3 ประการคือ

- (1) ทรรศนะที่ไม่ถูกต้อง
- (2) ความรู้ที่ไม่ถูกต้อง
- (3) ความประพฤติที่ยังไม่ถูกต้อง

ขั้นแรกของการปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้น คือการปรับทรรศนะให้ถูกต้องปรับปรุงความรู้ และความประพฤติให้ถูกต้อง ดังนั้นในการทำลายการติดข้องการแก้ไขทรรศนะที่ถูกต้องจึงเป็นเงื่อนไขที่จำเป็นประการแรก ดังทรรศนะของอุมาสวามี (Umāsvamī)

ความเชื่อที่ผิด ความไม่ระมัดระวังในอารมณ์และการสำแดงออกของชีวะขึ้นอยู่กับกระทำของจิต ร่างกาย และคำพูด จึงเป็นเงื่อนไข 5 ประการ ของการติดข้อง¹

เนื่องจากสาเหตุของการติดข้อง คือการรวมกันของเนื้อสารของกรรมกับชีวะ ดังนั้นการแยกหรือทำลายเนื้อสารของกรรมกับชีวะจึงเป็นองค์ประกอบสำคัญของความหลุดพ้น² ดังนั้นผู้ที่แสวงหาทางหลุดพ้น จึงจำเป็นต้องตรวจสอบดูเนื้อสารของกรรมที่ติดข้องกับชีวะ ขบวนการเช่นนี้เรียกว่าสัมมาระ (samvara) หมายถึงการควบคุมหรือการหยุดยั้งอนุภาคแห่งกรรม เป็นการปฏิบัติเพื่อหาทางหยุดกระแสกรรมที่แปลกปลอมไม่ให้เข้ามาเป็นองค์ประกอบของชีวะ³

สัมมาระแบ่งออกเป็น 2 ประเภทคือ

- (1) การหยุดการติดข้องสำหรับกิจกรรมทางความคิดที่ไม่ถูกต้อง
- (2) การหยุดที่แท้จริงของอัสวาระ คือการหยุดและทำลายเนื้อสารของกรรม

วิถีทางที่จะนำไปสู่สัมมาระมี 6 ประการคือ

- (1) การควบคุมโยคะซึ่งหมายถึงควบคุมกิจกรรมของจิต คำพูดและร่างกาย
- (2) สมิติ (samiti) เป็นทรรศนะที่ระมัดระวังในกิจกรรมทุกอย่าง
- (3) ยึดถือกฎความประพฤติ 10 ประการ
- (4) ต้องเจริญสมาธิเพื่อตรวจสอบกระแสกรรม
- (5) การอดทนต่อความลำบากที่ต้องได้รับ เพื่อไม่ให้กระแสกรรมเข้ามาติดข้องกับชีวะ เช่น ความทิว ความกระหาย
- (6) ความประพฤติที่ถูกต้อง 5 ประการ

¹ Tattvārtha Sutra, VIII.

² Tattvārtha Sutra, X. 3., p. 39.

³ Ghoshand Nahar, Anepitome of Jainism; p. 555, Quoted in

นอกจากวิธีการทั้งหกซึ่งหยุดการเคลื่อนที่ของอนุภาคแห่งกรรมสู่ชีวะแล้ว ต้องมีการพรمانตนเองเพื่อลบความผิดอีกด้วย ซึ่งมีประโยชน์ 2 ประการ ได้แก่ การหยุดอนุภาคของกรรมไม่ให้มาสู่ชีวะ และการทำลายอนุภาคของกรรมที่มีอยู่แล้ว

หลังจากขบวนการดังกล่าวสิ้นสุดลง ก็จะมาถึงขบวนการที่เรียกว่านิรชรา (nirjarā) ซึ่งเป็นขั้นสุดท้ายที่จะเข้าสู่การหลุดพ้นหรือ บรรลุโมกษะหลังจากที่หลุดพ้นจากกรรม ชีวะจะหลุดพ้น ปัญหาสำคัญคือ เมื่อสิ้นสุดขบวนการของนิรชราแล้ว เป็นเพียงขั้นก่อนการบรรลุโมกษะโดยนัยตรรกวิทยาเท่านั้น แต่ความจริงแล้วก็จะเกิดขึ้นอีก 3 สิ่งพร้อมกัน คือ

- (1) การแยกตัวของชีวะจากร่างกาย
- (2) ชีวะออกจากร่างไป
- (3) ชีวะกลับไปสู่อวกาศยอดสุดของจักรวาล

สำหรับผู้ที่หลุดพ้นจากพลังแห่งกรรมเก่า โดยสิ้นเชิง แล้วก็อาจจะดำเนินชีวิตต่อไปจนกว่าจะหมดอายุ ต่อจากนั้นจะไม่ต้องมาเกิดใหม่อีก บุคคลซึ่งตรัสรู้ขณะที่ยังมีชีวิต เรียกว่า อรหันต์เหมือนในพุทธศาสนา และการกระทำที่บุคคลเหล่านี้ก็มีได้ถือว่าเป็นกรรมอันทำให้เศร้าหมอง เพราะเป็นการกระทำเพื่อบุคคลอื่น

ระดับของชีวะ

ทวิยเหตุที่ความรู้ เป็นสาระสำคัญของชีวะทุกชีวะตั้งแต่ระดับต่ำสุดถึงระดับสูงสุด ดังนั้นชีวะที่ตกอยู่ภายใต้ภาวะแห่งกรรมวัตถุ จึงมีระดับต่าง ๆ กันถึง 5 ระดับ ได้แก่¹

- (1) ระดับอุพิกะ (Audayika) เป็นระดับของชีวะธรรมดาที่ยังติดข้องอยู่กับกรรม

¹Jogendra Chandra Sikdar, Studies in The Bhagawatisūtra (Varanasi : The Tara Printing Works, 1964), p. 601.

(2) รัศมีอุปสมิกะ (Aupāsamika) เป็นรัศมีของชีวะที่มีความพากเพียรพยายามปฏิบัติตนพอสมควร ดังนั้น ชีวะในระดับนี้จะได้รับการปกป้องจากผลกรรมโดยผลแห่งสมาธิ เปรียบเสมือนกับกองเพลิงที่ถูกปกคลุมโดยเต้าถ่าน

(3) รัศมีกสาปิกะ (Kṣāyika) เมื่อกรรมในชั้นที่ 2 ได้ถูกอำนาจแห่งความเพียรของชีวะปกป้องให้พ้นจากผลกรรมในบางส่วนในระดับนี้ ความเพียรพยายามของชีวะจะสูงขึ้นอีก สามารถทำลายอำนาจแห่งกรรมให้สูญสิ้นไป ระดับนี้จะนำชีวะก้าวไปสู่ขั้นสุดท้ายคือการบรรลุโมกษะในที่สุด

(4) รัศมีกสาโยปสมิกะ (Kṣāyopāsamika) เป็นรัศมีที่ชีวะบางส่วนได้บรรลุถึงธรรมชาติอันแท้จริงของตนเอง ระดับนี้ กรรมจะถูกทำลาย ยังคงมีบางส่วนที่เหลืออยู่ แต่ไม่จัดว่าเป็นกรรมเพราะไม่อาจส่งผลต่อผู้กระทำ ในชั้นที่ 4 อาจเปรียบเทียบได้กับผู้ที่มีบรรดุมรรคผลเป็นพระอรหันต์ในพุทธปรัชญา ซึ่งเป็นการบรรลุความหลุดพ้นในขณะที่ยังมีชีวิต ระดับ 2 และ 3 นับได้ว่าเป็นรัศมีของผู้ทรงศีล (holymen)

(5) เป็นรัศมีที่ชีวะตัดขาดจากกรรมโดยสิ้นเชิง ชีวะจะหลุดพ้นหลังจากบรรลุถึงขั้นของนิรชรา ก็จะถึงขั้นของการบรรลุโมกษะ ซึ่งมี 3 สิ่งเกิดขึ้นพร้อมกันคือ การแยกตัวของชีวะจากร่างกาย ชีวะออกจากร่างไป และชีวะกลับไปสู่อวกาศยอดสุดของจักรวาล เรียกว่า สันนิปติกภาวะ (Sannipatikaphava)

กรรมในทรศนะของเซนจำแนกได้เป็น 8 ชนิด¹ ได้แก่

(1) ญาณาวารณียะ (Jñānāvaranēya) ใ้แก่สิ่งซึ่งปิดบังเคลือบคลุมความรู้ของชีวะ ทำให้เกิดความรู้ในระดับที่แตกต่างกันในชีวะแต่ละดวง

(2) ทุศนาวารณียะ (Darsnāvaranēya) ใ้แก่สิ่งซึ่งปิดบังความเข้าใจที่ถูกต้อง ปิดบังญาณ หรือความเห็นแจ้ง เรียกว่า กรรมปิดบังมัญญา

(3) เวทนียะ (vedanēya) ใ้แก่สิ่งซึ่งเคลือบคลุมธรรมชาติดั้งเดิมของชีวะ ซึ่งเคยมีแต่ความสงบ สมบูรณ์ ทำให้เกิดความทุกข์ ความสับสน วุ่นวาย

¹Tatia, Studies in Jaina Philosophy, pp. 232 - 234.

(4) โมหนิยะ (Mohanīya) ได้แก่กรรมที่ก่อให้เกิดโมหะ ความหลงผิดหรือปิดบังความคิดอันถูกต้อง ซึ่งได้แก่ ความศรัทธา ความประพฤติที่ถูกต้อง เกิดกิเลส ความสงสัย ไม่นั่นใจ ก่อให้เกิดการกระทำในทางผิด รบกวนอารมณ์หรือจิตใจ

กรรมอีก 4 ชนิด เป็นกรรมที่กำหนดคสภาวะแห่งชีวิตของบุคคลได้แก่

(5) อายุสกะ หรืออายุสกรรม (Āyuska) ได้แก่กรรมที่กำหนดความสั้นยาวของชีวิต

(6) นามกรรม (Nāma) ได้แก่กรรมที่กำหนดพื้นฐานหรือสิ่งแวดล้อมแห่งชีวิต เป็นกรรมที่กำหนดคุณสมบัติของร่างกายทั้งส่วนรวมและส่วนเฉพาะ

(7) โคตรกรรม (Gotra) ได้แก่กรรมที่กำหนดตระกูลที่วิญญูญาณไปเกิดอันได้แก่เชื้อชาติ ฐานะ ครอบครัว และมาตรฐานในสังคมของแต่ละบุคคล

(8) อันตรายะกรรม (Antarāya) ได้แก่กรรมที่เป็นตัวขัดขวางพลังงานแห่งธรรมชาติดั้งเดิมของชีวิต ขัดขวางการทำความดี ถึงแม้ว่าในส่วนลึกลงไปชีวิตจะปรารถนาจะกระทำก็ตาม

โดยส่วนรวมแล้ว กรรมเป็นสิ่งที่ทำให้ชีวิตหรือวิญญูญาณมัวหมอง หรือซับซ้อน จนไม่อาจประจักษ์ในความจริงแท้ได้ กรรมแต่ละชนิดเป็นสิ่งที่กำหนดความเป็นไปแห่งชีวิตของมนุษย์ และจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องทำลายให้หมดไป เพื่อที่จะชำระล้างชีวิตหรือวิญญูญาณให้กลับบริสุทธิ์ตามธรรมชาติเดิมของมัน

ดังนั้นสรุปได้ว่า กรรมเป็นตัวผูกพันชีวิตกับร่างกายและกรรมเป็นตัวการที่ทำให้โลกดำรงอยู่ต่อไป เมื่อสามารถทำลายกรรมให้หมดสิ้นชีวิตก็จะกลับคืนสู่ธรรมชาติเดิมที่มีแต่ความสมบูรณ์ เป็นตัวตนสมบูรณ์นิรันดร์ตรงกันข้ามกับทรศนะของพุทธปรัชญา ซึ่งถือว่ากรรมเป็นลักษณะของสัมปชัญญะกรรมเป็นเหตุให้เกิดอุปาทานชั้น 5 ซึ่งก่อให้เกิดการยึดมั่นถือมั่นในตัวตนขึ้นมา เมื่อใดที่สามารถทำลายตัวตนซึ่งเป็นเพียงปรากฏการณ์แห่งการรับรู้ของเจตสิกเท่านั้น ไม่ว่าจะเป็นตัวตน อุกุศลมูล 3 หรือ อุปาทานชั้น 5 ก็ตาม ล้วนเป็นความหลงผิดอย่างเดียวกัน เพียงแต่มองกันคนละด้าน การที่พุทธปรัชญาปฏิเสธความมีอยู่ของตัวตน จึงเป็นการยอมรับกรรมในแง่ของความสืบเนื่อง

นอกจากนั้นความหลุดพ้นหรือการบรรลุโมกษะในทรรศนะของปรัชญาเช่นต่างกับพุทธปรัชญา เพราะนิพพานคือสภาวะแห่งความสงบเป็นสภาพแห่งอนัตตา แต่โมกษะของปรัชญาเช่นหมายถึงการที่ชีวะเป็นอิสระกลับสู่ธรรมชาติอันบริสุทธิ์แก่เดิม หลุดพ้นจากการ เกาะกุมแห่งกรรมเป็นมูคต (Emancipated) คือ พ้นจากเครื่องผูกพันทั้งปวงแก้ปัญหาเกี่ยวกับสาเหตุของการติดข้อง เนื่องจากชีวะแก่เดิมนั้นมีความบริสุทธิ์อยู่ แต่เป็นเพราะกิจกรรมทั้งร่างกายและจิตทำให้เกิดกรรมซึ่งมีลักษณะเป็นปรมาณูไปติดอยู่กับชีวะ ปัญหาที่ชีวะเป็นสิ่งที่บริสุทธิ์ที่มีความนิรันดรอยู่แล้วโดยเนื้อหาทำไมกรรมซึ่งเป็นสิ่งไม่บริสุทธิ์ จึงมีผลกระทบกระเทือนครอบคลุมชีวะได้ และทำไมชีวะซึ่งแก่เดิมมีความบริสุทธิ์อยู่แล้ว จึงคิดกระทำชั่วและผลของกรรมก็จะมาปกคลุมตัวเองไว้ในเมื่อกรรมนั้นตกอยู่ภายใต้กฎของกาลเวลา แต่ชีวะเป็นสิ่งที่อยู่เหนือกาลเวลา

นอกจากกรรมที่ไต่ถูกจำแนกเป็น 8 ชนิดดังกล่าวแล้ว ปรัชญาเช่นยังแบ่งกรรมแต่ละประเภทออกเป็นชนิดย่อย ๆ ซึ่งคุณลักษณะดังต่อไปนี้¹ ได้แก่

1. ชญาตวรณียะ ไต่แก่กรรมที่เป็นสิ่งปกบัง เลือบคลุมความรู้อันแท้จริงของวิญญาณ (Knowledge-covering) ทำให้ชีวะได้รับความรู้ในระดับที่แตกต่างกันอยู่ 5 ระดับ ได้แก่
 - (1) มติชญาต (2) ศรุตชญาต (3) อวชิชญาต (4) มนปรายายะ (5) เกวตชญาต
2. ทรรศนวรณียะ ไต่แก่กรรมที่ปกบังอวิชิตัญญาโดยทรรศนวรณียะกรรม (Intuition covering) แบ่งเป็น 9 ระดับได้แก่
 - 2.1 จักษุทรรศนะ (eye-intuition)
 - 2.2 อจักษุทรรศนะ (noneye-intuition)
 - 2.3 อวชิทรรศนะ (visual-intuition)
 - 2.4 เกวตทรรศนะ (Pure and Perfect intuition)
 - 2.5 นิทรา (ความรู้ที่เกิดขึ้นในขณะหลับและสามารถระลึกถึงได้งาย)
 - 2.6 นิทรานิทรา (ความรู้ที่เกิดขึ้นแต่ไม่อาจจำได้งาย)

¹Mohan Lal Mehta, Jaina Culture (Varanasi : Arun Press, 1961), pp. 73 - 74.

2.7 ปรจลา (การลืมความรู้ในขณะนั่ง ยืน)

2.8 ปรจลา ปรจลา (การลืมความรู้ในขณะเดิน)

2.9 สยฺยานคตฺตฺติ (การหลงลืมโดยความประสงค์ของพระเจ้า)

3. เวทนียวณีนยะ (The Feeling Production Karman) แบ่งเป็นสอง

ลักษณะ

3.1 สาคเวทนียะ (Sāavedaneyya) ได้ความรู้สึกเบิกบานใจ พอใจ

3.2 อสาคเวทนียะ (Asāavedaneyya) ได้แก่ความไม่พึงพอใจ

กลุ่มแรก "สาคเวทนียะ" แบ่งออกเป็น 3 ลักษณะ

3.1.1 กรรมที่ปิดบังชีวิตทำให้มองไม่เห็นความแท้จริง เห็นแต่สิ่งหลอกลวง
พอใจในสิ่งที่ผิดนั้น

3.1.2 มีความพอใจในสถานะอันบริสุทธิ์ของชีวิตที่เป็นจริงตามธรรมชาติ

3.1.3 เป็นสถานะผสมของความรู้สึกพอใจระหว่างส่วนที่บริสุทธิ์กับส่วนที่มี

มลทิน

กลุ่มที่ 2 "อสาคเวทนียะ" แบ่งย่อยออกได้ 2 ลักษณะคือ

3.2.1 เป็นความรู้สึกที่เกิดจากกิเลส (กลายเวทนียะ)

3.2.2 เป็นความรู้สึกที่เกิดจากการยึดครองของกิเลสและสิ่งอื่น ๆ

สำหรับ 3.1.1 ยังแบ่งย่อยได้อีก 10 แบบ และมีกิเลส 16 ชนิด เช่น ความโกรธ (โอรธะ) ความขมใจ (มานะ) ความหลอกลวง (มายา) และความโลภ (โละกะ) เป็นต้น และแบ่งย่อยไปอีก 4 ชนิดคือ

(1) อนันตานุพันธิน (Anantānubandhin) ได้แก่กรรมที่บดบังทำให้ชีวิตไม่อาจมองเห็นสิ่งแท้จริง และเป็นตัวการที่ทำให้ตกดำเนินไปสู่การมีชีวิตอันไม่สิ้นสุด

(2) อปรักยาชยานวาระ (Aparatyākhyāna varana) ได้แก่กรรมที่เป็นตัวการชักขวางความรู้จักควบคุมตนเอง

(3) ปรักยาชยานาวरणะ (Pratyākhyānāvarana) กรรมที่ขัดขวางเฉพาะผู้ที่มีความสามารถที่จะมีชีวิตอันเป็นอิสระอย่างสมบูรณ์เท่านั้น

(4) สัมชวลนะ (Sanijvalana) กรรมที่ขัดขวางและปิดบังชีวะ ไม่อาจมองเห็นแนวทางแห่งการปฏิบัติ เหมือนกับการปิดกั้นแสงไฟที่จะส่องทางฉะนั้น

(4) โมหะนิยกรรม (Delude) กรรมที่ทำให้เข้าใจผิดแบ่งออกเป็น 2 อย่างคือ

4.1 ทรศนโมหะนิยะ เป็นสิ่งที่ทำให้เข้าใจผิด

4.2 จริตคโมหะนิยะ เป็นสิ่งที่ทำให้ปฏิบัติในทางผิด

(5) อายุสกรรม (The longevity determining karman) ได้แก่กรรมที่เป็นตัวกำหนดความยืนยาวแห่งชีวิต แบ่งย่อยออกเป็น 4 ระดับ และกรรมชนิดนี้จะมิอยู่ในภพต่าง ๆ คือในนรก ในโลกของสัตว์และพืช ในโลกมนุษย์และในโลกสวรรค์

(6) นามกรรม (The body making (nāma)-karman) ได้แก่กรรมที่กำหนดพื้นฐาน หรือสิ่งแวดล้อมแห่งชีวิต อันเป็นกรรมที่กำหนดคุณสมบัติของร่างกาย ทั้งโดยส่วนรวม และส่วนเฉพาะ เป็นกรรมที่กำหนดความแตกต่างของลักษณะรูปร่างหน้าตาอันมีรูปแบบต่าง ๆ ใน นรก ในโลกแห่งสัตว์และพืช โลกมนุษย์และโลกสวรรค์

(7) โคตรกรรม (Status-determining karman) กรรมที่กำหนดตระกูล ที่วิญญานไปเกิด ทำให้เกิดความแตกต่างของเชื้อชาติ สังคมหรือสถานะต่าง ๆ ตามธรรมชาติ

(8) อันตรายะกรรม (Obstructive karman) ได้แก่กรรมที่เป็นตัวอุปสรรคขัดขวางพลังงานตามธรรมชาติของชีวะ ให้เป็นพลังที่ไม่สมบูรณ์ ขัดขวางการกระทำที่ดี ถึงแม้ว่าในส่วนลึกลงไปชีวะปรารถนาที่จะกระทำ

อันตรายะกรรมแบ่งย่อยได้ 5 แบบคือ

8.1 กรรมที่ขัดขวางชีวะที่มีแนวโน้มเสียไปในทางแห่งความดีหรือ

คุณธรรม

8.2 กรรมที่ขัดขวางชีวะที่มีแนวโน้มเอียงค่อโอกาสที่จะบรรลุถึงโมกษะ

8.3 กรรมที่ขัดขวางความพึงพอใจต่อความสุขในโอกาสสุดท้าย

8.4 กรรมที่ขัดขวางความพึงพอใจต่อความสุขในบางขณะและในชั้น

สุดท้าย

8.5 กรรมที่ขัดขวางต่อพลังที่มีการแสดงออกอย่างเป็นอิสระ

กรรมในปรัชญาเซนแบ่งออกเป็น 2 พวก¹ ได้แก่ กรรมดี (เซนเรียกว่า ปุญฺญะหรือสุภะ (subha) และกรรมชั่วที่เรียกว่า ปาปะ (pāpa) หรืออสุภะ (Asubha)) กรรมบุคคละ (Karmie matter) เป็นการกระทำอันเกิดจากปฏิบัติ (โยคะ) และจาก ความรู้สึกหรือกิเลส (Kasāya) เมื่อกระทำกรรมลงไปไม่ว่าจะเป็นกรรมดี หรือกรรมชั่ว ก็ตาม จะต้องได้รับผลจากกรรมนั้น ๆ ความเข้มข้นหรือการได้รับผลกรรมที่รุนแรงหรือ กระทำกรรมในระยะเวลานานมากเพียงใด หลักการนี้จะใช้เฉพาะกรรมชั่วเท่านั้น เพราะ เป็นกรรมที่ทำให้ชีวิตะมีมลทินมีความบริสุทธิ์น้อยลง และเมื่อใดชีวิตะถูกปลดปล่อยให้เป็นอิสระ ก็จะกลายเป็นชีวิตะที่ถูกผูกพันด้วยกรรมดี

ผู้วิจัยพอจะสรุป ข้อมูลต่างและวิเคราะห์เกี่ยวกับจำนวนเวลาสูงสุดต่ำสุดของ การส่งผลของกรรม กรรมต่างชนิดกันย่อมให้ผลที่รุนแรงต่างกัน และในเวลาต่างกัน ดัง ตัวอย่างเช่น ฆฎาณวรณียกรรม และทุศนวรณียกรรม ซึ่งเป็นกรรมที่ขัดขวางความรู้และ บิดเบือนความรู้สึกจะส่งผลในระยะเวลาดัง 30 ปี โมหนียกรรม หรือกรรมที่หลอกลวงทำให้ไม่เข้าใจในความรู้ที่ถูกต้อง จะส่งผลนานถึง 10 ปี เป็นต้น ผู้ที่กระทำกรรมชั่ว จะก่อให้เกิดความทุกข์ทรมานอย่างมากสำหรับผู้ที่ทำกรรมดีก็จะได้รับความสุขอย่างลึกดำ

¹Ibid., p. 234.

3.7 สถานะ และขบวนการแห่งกรรมในปรัชญาเซน

กรรมบุคคลหรือ กรรมของวัตถุ¹ (karma-matter) ได้แก่การที่กรรมวัตถุเข้าไปรวมกับวิญญาณ ด้วยสาเหตุจากการกระทำและสิ่งท้อทำให้สถานะอันบริสุทธิ์ที่ตามธรรมชาติของวิญญาณถูกทำลายลง แต่กิจกรรมทั้ง 3 ด้าน อันได้แก่ กายกรรม วาจากรรม และมโนกรรม ยังคงดำเนินต่อไป อันก่อให้เกิดการไหลของกรรมวัตถุเข้าสู่วิญญาณ และก่อให้เกิดพันธะแห่งกรรม (bondage of karma) ซึ่งจะได้รับพลังงานของวิญญาณ อันเป็นการกระทำ (karana) ซึ่งหมายถึง เงื่อนไขอันเป็นเหตุ (Causal Conditions) สำหรับการกระทำอันเป็นขบวนการหรือระบบแห่งพลังงานของวิญญาณนี้ มีอยู่ 4 ชนิด ได้แก่ มนะ (mana) วาก (vāk), กายะ (kāya) และ กรรมกัการณะ

สำหรับ กรรมกัการณะ เป็นขบวนการแห่งพลังงานของกรรมบุคคลที่ดำเนินไป ด้วยกระบวนการหลาย ๆ อย่าง อันเป็นผลมาจากเงื่อนไขที่แตกต่างกัน ขบวนการแห่งพลังงานนี้ จำแนกออกได้ 4 ชนิด คือ

1. พันธะ (bondage) ได้แก่ เงื่อนไขแห่งพลังงานที่ก่อให้เกิดพันธะผูกพันระหว่าง กรรมบุคคลกับ วิญญาณ
2. สังกุการณะ (Sankramanā) การถ่ายเทกรรมประเภทหนึ่งไปสู่กรรมอื่น ๆ เป็นเงื่อนไขแห่งพลังงานที่ได้รับฉิขชอบต่อการเปลี่ยนแปลง (Transformation)
3. อุทวฤตตนา (Udvarttanā) เป็นเงื่อนไขแห่งพลังงานที่รับฉิขชอบให้ผลมากขึ้นของกรรม
4. อปวฤตตนา (Apavarttanā) เป็นเงื่อนไขแห่งพลังงานที่ทำให้กรรมให้ผลน้อยลง

¹Jogendra Chandra Sikdar, Studies in the Bhagawatisūtra

5. อุทีรณา (Udiranā) เป็นเงื่อนไขแห่งพลังงานที่รับผิดชอบสำหรับการให้ผลก่อนกำหนดของกรรม

6. อุปสมณะ (Upasamana) เป็นเงื่อนไขแห่งพลังงานอันรับผิดชอบต่อการหมดสิ้นกรรม

7. นิตัตติ (Nidhatti) เงื่อนไขที่ทำให้เกิดกรรมด้วยการณะต่าง ๆ มากกว่าที่จะเพิ่มหรือลดความรู้

8. นิกัจจนา (Nikācānā) เป็นเงื่อนไขที่ทำให้กรรมหมกพดงให้ผลโดยประการทั้งปวง

ขบวนการแห่งพลังงานของวิญญาณทั้ง 8 นี้ จะมีความสัมพันธ์¹ กับขบวนการแห่งกรรม คำว่า "การณะ" ในที่นี้ หมายความว่าถึงภาวะที่ทำให้เกิดการกระทำ (Action) นั้นเอง

3.8 การไหลของกรรมเข้าไปรวมกับวิญญาณ

อาสรวะ (Āsrava)² ได้แก่ การไหลของกรรมมูลละเข้าไปในวิญญาณอันเป็นการทำให้สภาวะแห่งจิตใจและร่างกายเข้ามาอยู่ร่วมกันโดยอาศัยกิเลสตัณหา

ปรัชญาเซนได้เปรียบเทียบ การไหลของกรรมวัตถุเข้าไปอยู่รวมกับวิญญาณนี้ว่า เปรียบเหมือนผ้าใหม่ที้นำมาใช้ เมื่อใช้ไปสิ่งสกปรกก็มาเกาะติดเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ย่อมจะทำให้ผ้าทั้งผืนเป็นผ้าที่สกปรก และมีกลิ่นไม่สะอาด ก็เหมือนกันกับการที่วิญญาณต้องเปลี่ยนแปลงและสูญเสียความบริสุทธิ์ไปเพราะอนุของกรรมที่หลั่งไหลเข้ามาแปดเปื้อนจากทุกด้านและทุกทิศทางฉะนั้น

¹Ibid., p. 603.

²Nathmal Iatia, Studies in Jaina Philosophy, p. 254.

สำหรับอาสรวะนี้ แบ่งออกเป็น 2 ชนิด ได้แก่

1. อีรยาปติกากรียา (Īryā-pathikākriyā) การไหลของกรรมที่เข้าไปรวมกับวิญญาณอาสรวะชนิดนี้มิได้เกิดจากกิเลสตัณหา

2. สามปรายิกากรียา (Sāmparāyikā kriyā) อาสรวะชนิดนี้เกิดจากความปรารถนาของมนุษย์เอง

3.9 เครื่องผูกพันของวิญญาณ

พันธะหรือเครื่องผูกพัน¹ หมายความว่า การที่อนุของกรรมแทรกซึมเข้าไปเกาะติดอยู่กับชีวะหรือวิญญาณ ชีวะยอมสร้างสรรคัตถุขึ้นตามกรรมของวิญญาณ เมื่อตัณหา หรือ อารมณ์ชั่วร้ายของวิญญาณ ซึ่งเป็นธรรมชาติที่มีอยู่ภายในวิญญาณ และทั้งเป็นเหตุเบื้องต้น เครื่องผูกพัน และการไหลของวัตถุ (อาสรวะ) เข้าไปสู่วิญญาณก็เป็นเพียงผลของอาสรวะ

พันธะ จำแนกออกเป็น 2 ชนิด คือ

1. ทรัพยพันธะ (Dravya bandha) ได้แก่การที่วิญญาณเข้าไปอยู่ร่วมกับวัตถุ มีขึ้นเมื่ออนุภาคของกรรมหลังไหลแทรกซึมเข้าไปเกาะติดอยู่กับชีวะ อนุภาคของกรรมที่แทรกซึมเข้าไป ทำให้ชีวะเสียความบริสุทธิ์ไปนี้ ไม่ใช่เป็นไปในทำนองฝุ่นละอองที่เกาะติดอยู่กับกระจก เพราะในกรณีเช่นนี้เป็นเพียงการคิดที่ผิวภายนอก แต่อนุภาคแห่งกรรมจะแทรกซึมเข้าไปในลักษณะคูกุชิม เหมือนอย่างกระดาษซับคูกุชิม น้ำหมึกหรือเหมือนอย่างสีที่ผสมเข้ากับน้ำ ซึ่งจะทำให้กระดาษซับหรือน้ำเสียคุณภาพดั้งเดิมของตนไป

การที่ร่างกายหรือวัตถุเข้าไปรวมกับวิญญาณนี้จึงทำให้คุณลักษณะตามธรรมชาติของวิญญาณ อันได้แก่สติปัญญา และฉานตองสูญเสียไป²

¹Ibid., p. 604.

²Radhakrishnan, Indian Philosophy, p. 324.

2. กาวพันธะ ได้แก่การติดของภายใน วิญญาณหรือชีวะถูกผูกพันด้วยค้นหาความต้องการมีร่างกาย เป็นความอยากหรือค้นหาที่ซ่อนเร้นอยู่ในชีวะ กรรมเก่าที่เคยทำไว้ในอดีตทั้งทางกาย วาจาใจ มีบทบาทอย่างสำคัญในการทำให้เกิดค้นหาดังกล่าวขึ้น ค้นหานี้จะผลักดันให้ชีวะกระทำกรรมใหม่ และมันจะดึงคุณเอาอนุภาคของกรรมใหม่เข้าไปสะสมอยู่ในตัววิญญาณหรือชีวะเพิ่มขึ้นอีก จึงทำให้ชีวะต้องติดของเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสังสารวัฏต่อไป

ตามทฤษฎีของเซนที่กล่าวว่า "การที่วิญญาณและวัตถุ¹ ต่างก็เป็นปัจเจกอาศัยแก่กันและกันนั้น เป็นธรรมชาติของ เครื่องผูกพัน ความคิดเห็นเช่นนี้ อาจปรากฏว่า เป็นสิ่งที่ตื่นเกินไปสำหรับบางคน แต่ตามหลักของเซน วิญญาณมิใช่จะเป็นสิ่งที่ไม่กินที่กินหาไม่ แต่วิญญาณนั้นยังอยู่ร่วมกับร่างกาย และยึดครองเนื้อที่ที่ร่างกายยึดครอง วิญญาณคือชีวะ หมายถึงสิ่งที่มีชีวิตอยู่อาศัยในทุก ๆ ส่วนของร่างกายตราปเท่าที่ร่างกายยังมีชีวิตอยู่พร้อมกันทั้งสองอย่าง และต่างก็อิงอาศัยซึ่งกันและกัน ข้อนี้พอจะเปรียบเทียบกับข้อเท็จจริงที่พอจะเห็นได้

ดังนั้น การอิงอาศัยกัน ระหว่างวิญญาณ และวัตถุนั้น เราพอจะพิสูจน์ได้โดยการปรากฏตัวของความรู้สึก ซึ่งมีอยู่ในทุก ๆ ส่วนของร่างกาย ถึงแม้ว่าของสองสิ่งจะแตกต่างกัน แต่ก็มีได้หมายความว่า จะรวมกันไม่ได้ เปรียบเหมือนน้ำกับน้ำมัน เมื่อผสมกัน มันก็ปรากฏตัวอยู่พร้อม ๆ กัน และอยู่ด้วยกัน ก่อนเหล็กเมื่อเผาไฟให้ร้อนแล้ว ไฟก็จะปรากฏในทุกส่วนของก้อนเหล็ก และสภาพทั้งสองต่างก็อิงอาศัยซึ่งกันและกัน วิญญาณกับวัตถุก็มีอุปมาเช่นนั้น

3.10 กรรมกับการติดของในสังสารวัฏของปรัชญาเซน

ปรัชญาอินเดียและบรรดาปรัชญาศาสนาต่าง ๆ ที่เชื่อในเรื่อง กรรม นั้น ส่วนมากจะถือว่ามีความเชื่อมั่นในเรื่องของการมีชีวิตรอบหลายต่อหลายครั้ง เชื่อในเรื่องการสืบชาติภพ

¹ Haripada Chakraborti, Asceticism in Ancient India

และการเวียนว่ายตายเกิดอันเป็นการติดข้องอยู่ในสังสารวัฏหมุนเวียนไปไม่สิ้นสุด จนกว่า พันธะหรืออวิชชา ฯลฯ ตามศัพย์ของแต่ละดลัทธิจะถูกทำลายให้หมดสิ้นไปจึงจะเป็นอันถึง จุดยุติ แห่งการ เกิดดับการ วนทุกข์ ทรมาณกับชีวิตต่อไป

ปรัชญาที่เชื่อเรื่องกรรม ส่วนใหญ่จะเป็นปรัชญาอเทวนิยม (Atheism) คือให้ความสำคัญที่ความมนุษย์โดยตรง ไม่เห็นความสำคัญของสิ่งเหนือธรรมชาติว่าจะมีอำนาจ กำหนดโชคชะตาของมนุษย์ได้ จึงเท่ากับเป็นพวก "เจตจำนงเสรีนิยม" (Free will) ในแบบหนึ่งนั่นก็คือ ชีวิตของมนุษย์จะเป็นไปในรูปใด ขึ้นอยู่กับการเลือกของตนเองและ เมื่อสิ่งใดที่ใคร่เลือกและปฏิบัติลงไปแล้ว สิ่งนั้น ๆ ก็ควรจะต้องมีผู้รับผิดชอบ ซึ่งก็ไม่ควร จะเป็นผู้อื่น นอกจากบุคคลผู้เป็นต้นเหตุนั้น

ปรัชญาเซนกับพุทธปรัชญา ก็มีความเห็นร่วมกันกับปรัชญาระบบอื่น ๆ ของอินเดีย ว่าเป็น การเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏอย่างไม่มีที่สิ้นสุด เป็นความทุกข์ และเป็นสิ่งที่ไม่ น่าปรารถนา¹

นั่นก็คือ ปรัชญาที่เห็นว่า ชีวิตนี้เป็นทุกข์และพยายามหาทางหลีกเลี่ยงจากทุกข์นั้น จึงมีนักปรัชญาบางคนวิจารณ์ว่า ปรัชญาที่มีทรรศนะเหล่านี้เป็นพวกที่มองโลกในแง่ร้าย (Pessimism) เกินไป

ปรัชญาเซนก็เน้นหนักในทรรศนะที่ว่า การเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏอย่าง ไม่มีที่สิ้นสุด เป็นความทุกข์ เป็นสิ่งที่ไม่พึงปรารถนา การเป็นอย่างนี้เป็นการติดข้อง หรือ พันธะ สิ่งที่เกิดข้องคือชีวะซึ่งธรรมชาติที่แท้จริงเป็นสิ่งบริสุทธิ์ มีความรู้ ศรัทธา อำนาจ และความสุเป็นอนันต์ (Infinite) แต่ต่อมาคุณสมบัติเหล่านี้ต้องอับเฉามีคัมภีร์ลงไป เพราะมีสิ่งอื่น เป็นอุปสรรคมากก็กั้นขัดขวางมิให้มันสำแดงสมรรถนะออกมาได้เต็มที่เสมือน

¹P.T. Raju, Religion of India, The Great Asian Religion an anthology (London : Collier - Maemillan Ltd.,), 1969, p. 2.

กลุ่มหมอกเมฆที่เข้าปกคลุมกำบังมิให้พระอาทิตย์ส่องแสงลงสู่พื้นโลกได้เต็มทีฉะนั้น เมื่อใด
 อุปสรรคที่เข้าปกคลุมขัดขวาง ถูกขจัดให้หมดสิ้นไปเมื่อนั้นชีวิตก็จะเข้าสู่สภาวะดั้งเดิม ซึ่ง
 สมบูรณ์ด้วยความบริสุทธิ์ ความรู้ ศรัทธา อำนาจและความสุข เหมือนทองคำที่เมฆหมอก
 ปกคลุมการไปแล้ว พระอาทิตย์ย่อมสามารถส่องแสงลงสู่พื้นโลก ได้เต็มทีฉันใดก็ฉันนั้น
 มีปัญหาอยู่ว่า อะไรคือตัวอุปสรรค หรือพันธะที่ทำให้ชีวิตต้องสูญเสียสภาพดั้งเดิม แล้วมา
 ติดข้องเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏ

ปรัชญาเซนกล่าวว่า สิ่งที่ทำให้ชีวิตเสียความบริสุทธิ์ดั้งเดิมได้แก่นุภาคแห่ง
 กรรมซึ่งหลังไหลเข้าไปห่อหุ้มชีวิต ความเขลาและการไม่รู้จริง และกิเลสตัณหาเป็นตัว
 การสำคัญที่ดึงดูดเอาอนุภาคของกรรมให้เข้าไปติดเกาะกับชีวิต เช่นใดกล่าวถึงกิเลสที่
 สำคัญว่ามีอยู่ 4 ชนิด ได้แก่¹

1. โภคะ - ความโกรธ
2. โลภะ - ความโลภ หรือความอยากได้
3. มานะ - ความถือตัว
4. มายา - ความหลง

กิเลสทั้ง 4 ชนิดนี้เรียกว่า กษายะ แปลว่า สารซึ่งเป็นยางเหนียว (Sticky substance) กิเลสดังกล่าวนี้ เป็นแรงกระตุ้นให้บุคคลทำกรรมต่าง ๆ คีบ่าง ชั่วบ้าง ทั้งกายกรรม และวจีกรรม กรรมที่บุคคลทำลงไปแล้วจะมีสภาพเป็นอนุ หรืออนุภาคเล็ก ๆ กิเลสของชีวิตซึ่งมีสภาพเหมือนยางเหนียวจะดึงดูดให้อนุภาคแห่งกรรมแทรกซึมเข้าไปติดอยู่ที่ชีวิต ยิ่งเวียนว่ายตายเกิดในวัฏสงสารมากชาติเท่าไร บุคคลก็ยิ่งมีอนุภาคแห่งกรรมที่สั่งสมไว้ไปเกาะติดอยู่ที่ชีวิตมากขึ้นเท่านั้น การหลังไหลแห่งอนุภาคของกรรมที่เข้าไปติดอยู่กับชีวิตซึ่งเกิดขึ้นด้วยการดึงดูดของกิเลสนี้ เรียกว่า "อาสรวะ" (Asarva) และ

¹Jogendra Chandra Sikdar, Studies in the Bhagawatēsūtra

ภาวะที่อนุภาคของกรรมไหลเข้าไปเกาะติดอยู่ที่ชีวะนั้นเอง ที่เรียกว่า พันธะหรือการติด
ของ (bondage)

พันธะหรือการติดของแบ่งออกเป็น 2 ชนิด ดังกล่าวมาแล้วในตอนต้นได้แก่
ภาวพันธะ และทรพยพันธะ ซึ่งเป็นการแทรกซึมเข้าไปรวมกับชีวะ จนทำให้ชีวะต้องสูญเสีย
เสียบคุณภาพดั้งเดิมไป

ความต้องการมีร่างกายเป็นความอยากหรือค้นหาที่ซ่อนเร้นอยู่ในชีวะกรรม
เก่าที่ทำไว้ในอดีตทั้งทางกาย วาจา และใจ มีบทบาทอย่างสำคัญในการทำให้เกิดค้นหา
ดังกล่าวขึ้น ค้นหาจะผลักดันให้ชีวะกระทำกรรมใหม่ และจะมีการตั้งสมอนุภาคแห่งกรรม
ในชีวะเพิ่มขึ้นอีก จนทำให้ชีวะติดข้องอยู่ในสังสารวัฏต่อไป

ร่างกายที่ได้รับเป็นพันธกรรม จากบิคามารตานั้นมิใช่เป็นความบังเอิญ แต่
เนื่องจากกรรมที่เรากระทำไว้ในอดีตเป็นผู้กำหนด กรรมในทรพณะของเซนก็แบ่งออก
เป็นหลายชนิด ดังกล่าวมาแล้ว เช่น โคตรกรรม ไต่แก่กรรมที่ส่งผลให้บุคคลผู้ตายแล้วไป
เกิดในตระกูล หรือครอบครัวที่เหมาะสมแก่ประเภทแห่งกรรมที่ตนเคยทำไว้ อายุสกรรมได้
แก่กรรมที่กำหนดความสั้นยาวแห่งอายุ ชุณานวณกรรมได้แก่กรรมที่ปิดกั้นความรู้,
ทรศุนวณกรรม ได้แก่กรรมที่ปิดกั้นศรัทธา โมหณกรรม ได้แก่ กรรมที่ทำให้เกิดโมหะ
หรือความหลง เวหณกรรม ได้แก่ กรรมที่ทำให้เกิดความรู้สึกเป็นสุขหรือทุกข์ เป็นต้น

ในอุปนิษาตสูตร มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปิณฑาสก¹ แห่งพระสุตตันตปิฎก ของพระ
พุทธศาสนา ไต่บันทึกการตอบโต้เกี่ยวกับเรื่องกรรม ระหว่าง ทีฆตบัสสี นิครนถ์ สาวก
คนสำคัญของนิครนถ์นาฏบุตร หรือมหาวิระ กับพระพุทธเจ้า ณ ที่แห่งหนึ่งใกล้เมืองนาสันทา
เมื่อถูกพระพุทธเจ้าตรัสถามว่า นิครนถ์นาฏบุตรได้บัญญัติเรื่องไว้ว่าอย่างไร ทีฆตบัสสี
กราบทูลว่า ศาสตราของคณมิได้บัญญัติเรียกว่า กรรม แต่บัญญัติเรียกการกระทำว่า "ทัมพะ"

¹สุต. มัชฌิม. มัชฌิม. 13/64/56.

คือ กายทัมตะ วจีทัมตะ และมโนทัมตะ พระพุทธเจ้าตรัสถามต่อไปว่า ในบรรดาทัมตะทั้งสามนั้น นิกรณณัญญบุตร เห็นว่า การกระทำบาปทางไหนมีผลมากที่สุด พิมตบัสสี กราบทูลว่า ศาสตร์คาของตนบัญญัติการกระทำบาปชนิดกายทัมตะ มีผลมากที่สุด พิมตบัสสีได้กราบทูลถามพระพุทธเจ้าบ้างว่า พระองค์บัญญัติทัมตะไว้อย่างไร พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า พระองค์มิได้ทรงบัญญัติเรียกการกระทำว่า ทัมตะ แต่ทรงเรียกว่า กรรม คือ กายกรรม วจีกรรม และ มโนกรรม พิมตบัสสี ได้กราบทูลถามพระพุทธเจ้าบ้างว่า ในบรรดากรรมทั้ง 3 ชนิดนั้น ทรงบัญญัติกรรมใดว่าเป็นผลมากที่สุดในการทำบาป พระพุทธองค์ตรัสว่า มโนกรรม เป็นผลมากที่สุด

จากหลักฐานทางพุทธศาสนาที่ได้ยกมากล่าวไว้นี้ แสดงว่า ในสมัยพุทธกาล ทรศนะเรื่อง กรรม หรือการกระทำ ของพุทธศาสนากับศาสนาอื่น ต่างกันในสาระสำคัญ คือฝ่ายศาสนาอื่นเน้นหนักในเรื่องกายกรรม ส่วนของพุทธศาสนาเน้นหนักมโนกรรม หลักฐานในที่อื่น ๆ ในพระสุตตันตปิฎก ยืนยันว่าพวกนิกรณณัตถิวา อติตกรรมมีบทบาทสำคัญในการคิดข้อในสังสารวัฏ ของมหาวิระ การแทรกซึมเข้าไปสู่ชีวิตแห่งกรรมจะยุติลงได้ ต่อเมื่อบุคคลใดลงมือปฏิบัติตามวิถีทางแห่งศรัทธาอันถูกต้อง ความรู้อันถูกต้อง และความประพฤติอันถูกต้องเท่านั้น

3.11. การเกิดใหม่ตามทรศนะของปรัชญาเซน

ทรศนะเรื่อง การเกิดใหม่ตามความคิดของเซนก็เหมือนกับพุทธปรัชญา กล่าวคือ มีส่วนสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับทฤษฎีเรื่องกรรม ปรัชญาเซนเชื่อว่า ชีวิตในปัจจุบันของมนุษย์มิใช่แต่จะมีเพียงชีวิตเดียว หรือสิ้นสุดลงเมื่อร่างกายแตกสลาย Dr. Mohan Lal Mehta ได้กล่าวถึงเรื่องกรรมและการเกิดใหม่ตามทรศนะของเซนไว้ว่า ชีวิตในปัจจุบันของคนเราไม่ใช่อะไรอื่น แต่เป็นการเชื่อมต่อกันของสายโซ่แห่งวงจรของการกลับมาเกิด หลักกรรมจะกลายเป็นเรื่องที่ไร้สาระถ้าหากว่า หลักแห่งการกลับมาเกิดนี้

ไม่ได้รับความเชื่อถือ¹

ปรัชญาเซนเชื่อว่าวิญญาณของบุคคลจะดำเนินไปผ่านขั้นตอนแห่งการเกิดและการตายหลายต่อหลายครั้ง แต่ในที่นี้มิได้หมายความว่า วิญญาณนั้นจะสะสมนิสัยและความคิดแต่เดิม วิญญาณจะอยู่ในรูปร่างที่มีได้อาศัยลักษณะต่าง ๆ ลักษณะทางจิตมิใช่เป็นสิ่งถาวรและนิรันคร ในท่ามกลางความเปลี่ยนแปลง ถ้าจะพิจารณาตามหลักแห่งจิตวิทยาแล้ว ความเป็นนิรันครของบุคคลย่อมเป็นสิ่งที่ไม่จริงแห่งชีวิตที่ลึกซึ้งยิ่งนัก

ความเชื่อเรื่องเกิดใหม่ของชีวะกับหลักกรรมจึงย่อมจะต้องเกี่ยวข้งกันอย่างลึกเดียวกันได้ กรรมเป็นสาเหตุแห่งการกระทำที่ ชั่ว หรือลักษณะประการอื่น ๆ ซึ่งจะทำให้เกิดผลที่แน่นอน คือความทุกข์หรือความสุขสืบต่อมา เมื่อใดกรรมที่เป็นตัวกำหนดชีวิตของบุคคลถูกทำลายให้หมดสิ้นไปจากชีวะ เมื่อนั้นผลกรรมทั้งหมดก็จะถูกยกเลิก บุคคลก็จะบรรลุถึงโมกษะ หรือหลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดแห่งสังสารวัฏ แต่ถาบุคคลไม่อาจจะทำอย่างนั้นหรือเครื่องผูกพันกรรมกับวิญญาณ วิญญาณก็จะต้องดำเนินตามวงจรหรือวัฏจักรแห่งสังสาระต่อไป ขณะที่ร่างกายถึงวาระแห่งการสิ้นสลายด้วยอิทธิพลแห่งกรรม วิญญาณก็จะไปสู่การเกิดใหม่และที่นั่นก็จะมีร่างกายใหม่ และจะเปลี่ยนแปลง หรือถูกจำกัดตามลักษณะแห่งกรรมในอดีต วิญญาณของมนุษย์นี้จะแบ่งออกเป็น 4 ระดับ ตามสถานที่แห่งการเกิด คือ

1. วิญญาณที่ไปเกิดในนรก
2. วิญญาณที่ไปเกิดในโลกของสัตว์

¹Joseph Head, S.L. Cranston, Reincarnation in the World Thought (New York:Julian Press, 1967), p. 49. "Our present life is nothing more than a link of the great chain of transmigratory circuit. The doctrine of karma is meaningless in the absence of a fully developed doctrine of transmigration."

3. วิญญาณที่ไปเกิดในโลกของมนุษย์
4. วิญญาณที่ไปเกิดในอาณาจักรแห่งเทพ

ปรัชญาเซน แม้จะไม่เชื่อเรื่องพระเจ้าก็ตาม แต่ก็มีโคภีเสชเสียทีเดียว จะเห็นได้ว่า ตามโบสถ์ของปรัชญาเซนจะมีรูปปั้นของบรรดาเทพเจ้าตามความเชื่อของปรัชญาฮินดู อยู่ แต่ความสำคัญที่เซน ให้แก่พระเจ้านั้นมิใช่ในฐานะผู้กุมชะตาแห่งโลก พระเจ้าในทรรศนะของเซน จึงเป็นแต่ผู้ที่ให้ความสุขหรือให้ศีลให้พรแก่ผู้ที่มาบูชาเท่านั้น¹

การเกิดใหม่ในทรรศนะของนักปรัชญาเซน กับ พุทธปรัชญานั้นมีนัยยะที่แตกต่างกัน เพราะจากการศึกษาถึง กรรม และการเกิดใหม่ในพุทธปรัชญาแล้วก็สรุปได้ว่า การเกิดใหม่ของพุทธนั้น เป็นการสืบเนื่องกันของจิตที่เกิดกับติดต่อกันอย่างรวดเร็ว ดังนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า

"การเชื่อว่า ผู้กระทำความผิด กับผู้รับผลกระทบเป็นคนเดียวกันก็ไม่ใช่เป็นความคิดแบบ สัสตวาท จะว่า ผู้กระทำความผิดกับผู้รับผลของกรรมเป็นคนละคนก็ไม่ใช่ นี่เป็นความคิดแบบ อัจฉะทวาท"²

หมายความว่า พระพุทธองค์มิได้ปฏิเสธว่า การเกิดใหม่นี้มิใช่เป็นสภาวะเดียวกันกับชาติก่อน และก็มีใช่เป็นคนละสภาวะกันด้วย หากแต่บอกว่า "สภาวะที่ถูกปรุงแต่งนี้เป็นเพียงปรากฏการณ์อย่างหนึ่งซึ่งเกิดขึ้นในลำดับต่อเนื่องกัน"³

ปรัชญาเซน เชื่อว่า การเกิดใหม่นั้น หมายถึงว่าผู้กระทำความผิดกับผู้รับผลกระทบเป็นบุคคลคนเดียวกัน ความคิดแบบนี้เรียกว่า METEMPSYCHOSIS หมายถึง ความเชื่อใน

¹ Radhakrishnan, Indian Philosophy, p. 325.

² สังฆยุตติกาย, 16/49 - 50/23 - 25.

³ วสุทิมมรรค, 17/161

4S. Gopalan, Outlines of Jainism (New Delhi : Wiley Eastern Private Limited, 1973), pp. 114 - 118.

ความเป็นอมตภาพแห่งวิญญาณที่จะเป็นหลักแห่งการเกิดใหม่ความคิดแบบนี้ เป็นลักษณะเดียวกับ ทรรศนะในปรัชญาฮินดูที่เชื่อในเรื่องตัวตนสมบุรณ์ หรือ พรหมัน ในสถานางคสูตร (Sthānanga - sutra) ใ้คอธิบายว่า การเกิดใหม่นี้ ก็คือ การที่วิญญาณจะออกจากร่างเก่าที่ตายแล้ว ไปสู่ร่างใหม่เปรียบเหมือนกับที่ บุคคล ถอดเสื้อผ้าเก่าออก และเปลี่ยนไปใส่เสื้อผ้าใหม่ ดังนั้น ในขณะนั้น ก็ยังคงเป็นตัวตนคนเดิมนั่นเอง¹

นักปรัชญาเซนได้อธิบายถึงเรื่อง กรรม และการรับผลของกรรมไว้ 6 ประเภท ดังต่อไปนี้คือ

(1) การทำกรรมชั่วในชาติปัจจุบัน จะได้รับผลแห่งกรรมชั่วนั้นในชีวิตอื่น ๆ ซึ่งหมายถึงว่า จะเป็นในชาติต่อไปจากปัจจุบัน หรือ ชีวิตอื่น ๆ

(2) การทำความชั่วจากชาติก่อน จะส่งผลให้บุคคลนั้นต้องรับผลกรรมและชดใช้กรรมนั้น ในชีวิตปัจจุบัน

(3) การทำความชั่วในชาติก่อน บางครั้งอาจจะยังมีได้รับผลในชาติปัจจุบัน แต่จะต้องไปรับผลในชีวิตต่อไป (อาจจะพิจารณากรรมดีในทำนองเดียวกันคือ)

(4) การทำความดีในชาติก่อนอาจจะยังมีได้รับผลทันทีในชาตินั้น และจะส่งผลมาถึงชาติปัจจุบัน หรือในอนาคต

(5) การทำความดีในชาติปัจจุบัน จะส่งผลให้ได้รับในชาติต่อไปในอนาคต

(6) การทำความดีในชาติก่อน ในปัจจุบันนี้ก็ยังมิได้รับผล จะต้องไปรับผลในอนาคต

ดังนั้นปรัชญาเซนจึงย้ำในเรื่อง ความเป็นอมตะของวิญญาณ และการเกิดใหม่ว่า เป็นหลักสำคัญอันหนึ่งในปรัชญาของเขา และมีปัญหาว่าเมื่อเขาเชื่อเช่นนั้นการเกิดใหม่นี้จะมีความหมายถึงวิวัฒนาการของวิญญาณอยู่ตลอดไปหรือไม่ เพราะจากชั้นของมนุษย์ ก็จะทำให้สามารถก้าวพ้นบรรลู่สุ ชั้นที่เหนือกว่าได้ ถึงแม้ว่าจะมีบางคนปฏิเสธ แต่ก็ไม่น่าสงสัย

¹Ibid, p. 114.

เดยว่ บุคคลที่กระทำควมชั่วจะตกลงไปสู่ควมทุกข์ทรมาณและถูกดงโทษในขุมนรก ดังนั้น การเกิดใหม่จึงมิใช่หมายถึงการวิวัฒนาการขึ้นไปสู่ระดับสูงเสมอไป หากแต่ในบางครั้งก็ หมายถึงการตกต่ำลงของชีวิตในกรณีดังกล่าว

นักปรัชญาเซนคนหนึ่งได้แก่ Mehta ได้อ้างถึงทรรศนะของพวกเวทนิยที่เชื่อ ในเรื่อง การมีชีวิตเดียว ไม่มีการเกิดใหม่อีกว่า การที่เชื่อเช่นนั้น แสดงว่าคนที่ทำความ ชั่วก็อาจจะกลายเป็นเทพเจ้าได้ เพราะสามารถแก้บาป¹ ได้ตลอดเวลา ทรรศนะแบบนี้ เป็นทฤษฎีแห่งวิวัฒนาการอยู่ตลอดเวลาทีเดียว

แต่ศาสนาเซนถือว่า หลังจากที่มีมนุษย์ตายไปแล้ว วิญญาณของเขาจะลอยลอย ออกจากร่างเก่า และอาจจะไปเกิดเป็น สัตว์ หรือพืช ก็ได้ และถ้าทำความดี ก็อาจจะ ได้ขึ้นไปอยู่ในสวรรค์ชั่วระยะเวลาหนึ่ง "Mehta ไม่เชื่อในทฤษฎีแห่งควมเจริญและควม ก้าวหน้าของวิญญาณจากชั้นต่ำไปสู่ชั้นสูง"² เพียงอย่างเดียว

ความเชื่อของปรัชญาเซนในการตกต่ำของวิญญาณนี้จะเห็นได้ว่าเป็นทรรศนะที่ คล้ายคลึงกับปรัชญาฮินดู ดังเช่นอุปนิษัตได้กล่าวถึงวิญญาณที่ตกต่ำดังตัวอย่างนี้

ในพฤทธารณยกะอุปนิษัต กล่าวว่า "ผู้ที่ไม่มีควมรู้ในวิธีทางแห่งการบรรดูโมกษะ จะต้องไปเกิดเป็น แมลง เห็บ มุง..."

ในฉานโทคยอุปนิษัต กล่าวว่า "ผู้ที่กระทำควมดีจะได้ไปเกิดดี... ผู้ที่กระทำ ชั่ว จะต้องเกิดในที่ต่ำทราม เช่น เกิดเป็น สุนัข เป็นหมู..."

¹ในคริสต์ศาสนา เชื่อว่า ถ้าบุคคลทำความชั่วก็สามารถจะดับล้างควมชั่วนั้นได้ โดยการไปสารภาพบาปนั้นกับพระสงฆ์ และสวคมนตรีเพื่อไถ่บาปนั้น

²Cited in M.L. Mehta, Jaina Psychology (Amritsar : Sohanlal Jaindharma Pracharak Samite, 1955), pp. 176 - 177.

ในกรณีนี้ ผู้ที่กระทำความผิด ก็จะต้องไปเกิดตามกรรมนั้น และถ้ายังทำกรรมชั่วนั้นซ้ำอีก จะต้องเกิดเป็นต้นไม้อีก...

"ผู้ที่กระทำความชั่วจะต้องไปเกิดเป็น หนอน ตั๊กแตน ปลา นก สิงโต งู เสือ หรือ สัตว์อื่น ๆ ตามกรรมของเขา"¹

นอกจากนั้น ปรัชญาเซนไต๋จำแนกสถานะที่ชีวะจะดำรงอยู่ 4 สถานะ ด้วยกัน ได้แก่

1. นรก
2. สัตว์
3. มนุษย์
4. สวรรค์

ปรัชญาเซนไต๋เชื่อว่า วิญญาณ หรือ ชีวะนี้มีอยู่ในทุกหนทุกแห่งไม่เพียงแต่ในมนุษย์เท่านั้น และหลักการนี้เองที่นำไปสู่ทฤษฎีการเกิดใหม่ เนื่องจากทำให้ไม่เป็นปัญหาที่จะชี้ให้เห็นความจริงว่า ระดับของมนุษย์ เป็นเพียงขั้นหนึ่งที่เราพบในหลักการแห่งวิญญาณเท่านั้น เราไม่อาจจะระลึกได้อย่างแน่นอนว่า ครั้งหนึ่งเราเคยบรรลุถึงสภาวะแห่งความสมบูรณ์เหมือนมนุษย์ธรรมดา เพราะสถานะแห่งความสมบูรณ์เป็นสภาวะที่หลุดพ้นจากวัฏจักรของการเวียนว่ายตายเกิด

ในปรัชญาเซนไต๋กล่าวถึงสถานะทั้ง 4 ของวิญญาณและชี้ให้เห็นว่า เนื่องจากสาเหตุแห่งกรรมที่เป็นตัวการทำให้ชีวะต้องตกอยู่ในสถานะดังกล่าว คือ

1. กรรมที่ทำให้ชีวะนั้นต้องมีอยู่ในนรกนั้น เป็นผลจากการทำความชั่วร้าย เพื่อหาความร่ำรวยมหาศาล เช่นฆ่าสัตว์ตัดชีวิต เป็นต้น
2. กรรมที่ทำให้ชีวะนั้นไปเกิดเป็น สัตว์ พืช ผัก ฯลฯ เป็นผลจากการโกหก หลอกหลวงผู้อื่นพูดเท็จ ฉ้อโกง ฯลฯ

¹Gopalan, Outlines of Jainism, p. 116.

3. กรรมที่ทำให้ชีวะไปเกิดเป็นมนุษย์ เนื่องจากมีความถ่อมตัว ใจเมตตา กรุณา ความสงสาร ฯลฯ

4. กรรมที่นำชีวะไปสู่ชีวิตที่ดีเลิศ เป็นผลจากการปฏิบัติตนด้วยความดีอย่างเคร่งครัด อุทิศตัวเอง ฯลฯ

จุดสำคัญในการวิเคราะห์ทฤษฎีที่ว่าด้วยการตกต่ำของวิญญาณในปรัชญาเซนอยู่ที่ว่า ความเชื่อนี้ เป็นพื้นฐานแห่ง ความรับผิดชอบในทางจริยศาสตร์ ทฤษฎีเรื่องกรรมและการเกิดใหม่ เป็นเรื่องของความรับผิดชอบในส่วนบุคคล แต่ถึงแม้ปรัชญาเซนจะยอมรับทฤษฎีนี้ ก็ยังยืนยันว่า เมื่อมนุษย์เป็นผู้ที่ต้องรับผิดชอบ เขาจะไม่รับผิดชอบเฉพาะแต่การทำดีหรือชั่วในขั้นมนุษย์ในปัจจุบันเท่านั้น แต่จะต้องรวมไปถึงชีวิตในอนาคตด้วย ถ้าความรู้สึกรับผิดชอบนี้จะเป็นส่วนสำคัญในการยกระดับ เขาไปสู่ขั้นสูงกว่าที่มีความสมบูรณ์เหนือระดับมนุษย์ เขาก็จะต้องรับผิดชอบเมื่อทำผิดด้วย ดังนั้นมนุษย์ไม่อาจหนีจากผลของกรรม เมื่อทำชั่ว เขาก็จะต้องตกต่ำลงไปสู่ระดับที่ต่ำกว่ามนุษย์

สรุปปัญหาเรื่องกรรมในทรรศนะของปรัชญาเซน

จุดมุ่งหมายแห่งชีวิตตามความหมายของปรัชญาเซน ได้แก่ การทำตนให้หลุดพ้นจากบ่วงกรรม หรือพันธะ ปรัชญาเซนเชื่อในเรื่องกรรมและผลหรือวิบากแห่งกรรม ซึ่งก็หมายความว่า การไปถึงการชดใช้กรรมในชาติต่อไป โดยการไปเกิดใหม่ของชีวะ ซึ่งเซน เชื่อว่าได้แก่ วิญญาณ (soul) อันเป็นนิรันดรภาพ โดยมีกรรมเป็นตัวควบคุมการจุติไปเกิดในร่างใหม่

กรรมในทรรศนะของเซน เป็น วัตถุ (Matter) ที่แทรกซึมอยู่ในชีวะและเป็นตัวการที่ทำให้ชีวะให้ตกต่ำลงสู่ระดับโลกียะ ดังคำอุปมาอุปมัยว่า "ความรอนสามารถรวมกับเหล็ก และน้ำสามารถรวมกับนมได้ฉันใด กรรมย่อมรวมเข้ากับชีวะได้ฉันนั้น" และชีวะที่รวมเข้ากับกรรม เรียกว่า "ชีวะมีพันธะ"

ถึงแม้ว่าเซน จะเป็นพวกที่ถูกกล่าวหาว่า มองโลกในแง่ร้าย (Pessimism) แต่เซน ก็ยังยอมรับว่า การหลุดพ้นจากกรรมมีทางเป็นไปได้ด้วยอาศัยการปฏิบัติที่เหมาะสม

กรรมทั้งปวงจะหมดไป และจะมี "แสงเจิดจ้าของสัพพัญญู" เกิดขึ้นชีวิตจะเป็นอิสระ เมื่อชีวิตหลุดพ้นจากพันธะของร่างกายด้วยการทรมาณตนเองทำให้อนุภาคของกรรมหมดสิ้นไป ในที่สุดชีวิตก็จะขึ้นไปข้างบน จนกระทั่งถึงยอดสุดของจักรวาลที่เรียกว่า "โอภาสะ" และ ณ สถานที่นี้ ชีวิตจะพำนักด้วยความสุขสันต์ชั่วนิรันดร หลังจากนั้นชีวิตอาจไม่ใส่ใจในกิจการของโลก แต่เป็นที่แน่นอนว่าโลกจะไม่ไร้อิทธิพลของตนเอง เพราะชีวิตเหล่านี้จะอำนวยประโยชน์ เป็นตัวอย่างของอุดมคติที่มีผู้ได้รับผลสำเร็จ

สำหรับบุคคลที่ยังพยายามเพื่อบรรลุในระหว่างระยะเวลาแห่งการรู้อัจฉ และ การบรรลุเทวภาพจริง ๆ ชีวิตที่จะหลุดพ้นนี้จะแยกออกต่างหากจากอิทธิพลของกรรม เมื่อรู้อัจฉแล้ว เขาอาจดำเนินชีวิตเยี่ยงคนธรรมดา แต่กิจกรรมที่เขาทำลงไป มิได้ให้ผลที่จะก่อให้เกิดความเศร้าหมอง เพราะกระทำลงไปเพื่อช่วยเหลือสัตว์โลกทั้งปวง และเรียกผู้นับถือปฏิบัติบรรณธรรมเช่นนี้ว่า พระอรหันต์

การหลอมตัวเป็นบ่วงกรรมที่เกิดขึ้น 2 ชั้น คือ

1. เป็นเงื่อนไขทางจิตบางอย่าง เช่น การไม่รู้อัจฉจริงอันติมะ และกิเลส ซึ่งทำให้เกิดการเคลื่อนไหวของกรรมที่อยู่ใกล้เข้าไปสู่ชีวิตนี้คือ อาสรวะ

2. ชั้นต่อมาจะเกิดการแทรกซึมของกรรมเรียกว่าเกิดพันธะ พันธะหรือบ่วงกรรมนี้จะถูกทำลายให้หมดสิ้นลงไปได้ 2 วิธี ได้แก่

2.1 โดยอาศัยความรู้ที่ถูกต้อง การเข้าสมาธิสำรวจจิตใจให้แน่วแน่เรียกว่า "สัมมวะระ" เมื่อใดที่สามารถกระทำไคการแทรกซึมของกรรมที่จะก่อให้เกิดพันธะใหม่ ๆ ก็จะได้สิ้นสุดลง

2.2 โดยการกำจัดอนุภาคของกรรมที่มีแต่เดิมให้หมดสิ้นไป และไม่ก่อกรรมใหม่อีก เรียกว่า "นิรชรา" สภาวะภายหลังจากการปฏิบัติตามวิธีนี้ก็คือ การบรรลุถึงโมกษะ เมื่อถึงขั้นนี้ สัมพันธภาพระหว่างชีวิตกับวัตถุคือกรรมก็จะสูญสิ้นไป ลักษณะแห่งอุดมคติก็จะกลับคืนมาอีกสู่ชีวิต สภาวะขั้นสุดท้ายนี้เป็นสภาวะอภิริยา มีลักษณะความรู้ที่สมบูรณ์และสันติ นิรันดร ศาสนา เช่น มีมัทธัญญูติแห่งการประพาศิตน เรียกว่ามหาพรตสำหรับบรรพชิต และ

อนุพรตสำหรับชาวราส ซึ่งถือเป็นหลักในการปฏิบัติตนของผู้ที่เลื่อมใสในศาสนาและจะปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด

ความสัมพันธ์ของวิญญาณหรือชีวะกับกรรม

วิญญาณหรือ ชีวะ เป็นทรัพยากรที่มีความรู้สึกได้ ความรู้สึกเป็นคุณลักษณะอันสำคัญของวิญญาณ และปรากฏอยู่ในวิญญาณเสมอแม้ว่า ชรรถชาติ และชั้นของความรู้สึกจะแตกต่างกันออกไปก็ตาม แต่ตามทรรศนะของปรัชญาเซน เห็นว่า วิญญาณทุกดวงเป็นกระแสสืบต่อ ๆ กันไปอย่างไม่หยุดยั้ง ตามลำดับขั้นของความรู้สึก ความรู้ชั้นสูงสุดของวิญญาณจะมีเฉพาะวิญญาณที่สมบูรณ์แบบเท่านั้น และวิญญาณประเภทนี้จะหลุดพ้นจากกรรมทั้งปวง และโคจรดุโมกษะเป็นสัพพัญญู ส่วนระดับความรู้ที่ต่ำที่สุดนั้น ได้แก่ พวกวิญญาณที่ไม่สมบูรณ์ ซึ่งพวกเซนเชื่อว่าในบรรดาสิ่งไม่มีชีวิต ที่อาศัยอยู่ในรูปของ หิน น้ำ ดมไฟ หรือพวกพืชพรรณต่าง ๆ นั้น มีชีวิต และวิญญาณ

ในบรรดาสิ่งเหล่านี้ วิญญาณ หรือ ชีวะที่มีความสามารถรับรู้ทางผัสสะยังคงมีปรากฏอยู่ แต่เป็นในรูปแบบที่อ่อนแอมาก ทั้งนี้ เนื่องจากอิทธิพลของกรรมเก่า เข้ามาคอยขัดขวางไว้มิให้เจริญขึ้นได้

บรรดาวิญญาณประเภทที่มีประสาทรับความรู้สึกได้ทั้งสองทางจนถึงห้าทาง ได้แก่ หนอน มด ผึ้ง แมลง และคน กรรมเก่าของบรรดาสัตว์เหล่านั้นยังมีอิทธิพลอยู่เข้าขัดขวางไว้ได้ แต่ยังไม่เต็มที่ กรรมดีและกรรมชั่วทั้งสอง คอยหาช่องทางที่จะให้ผลอยู่เสมอ ดังนั้นสัตว์เหล่านั้น จึงมิได้ตกอยู่ในอำนาจของกรรมฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งลงไปทีเดียว

โดยตนเองวิญญาณเป็นอมตะ เป็นนิรันดร์ วิญญาณ จะส่องแสงสว่างแก่ตัวมันเอง และแสดงสิ่งอื่นให้ปรากฏ วิญญาณจะแผ่ฐานอยู่ทั่วไปในร่างกายที่ ๆ วิญญาณอาศัยอยู่ เช่น เกี่ยวกับดวงประทีปภาวะของวิญญาณเท่านั้นที่เปลี่ยนแปลงไป วิญญาณไม่ใช่ร่างกาย ความทรงจำและความเป็นอยู่มีอยู่ของวิญญาณ เราสามารถพิสูจน์ได้โดยตรง โดยความรู้สึกของตนเอง

เนื่องมาจากผลกรรมของวิญญาณที่สืบต่อกันมาจากกรรมในอดีตนั้นเอง ชีวิตหรือวิญญาณจึงเข้ามาอาศัยอยู่ในร่างกายตามที่กรรมเก่าตกแต่งไว้ให้ เพราะฉะนั้นรูปร่างของวิญญาณ จึงแตกต่างกันตามผลของกรรม วิญญาณมีความรู้สึกแผ่ซ่านทั่ว ๆ ไปทุกส่วน ของร่างกายที่ตนอาศัย เช่นเดียวกับแสงสว่างที่แผ่ความสว่างไปตามรูปร่างที่แสงสว่างอาศัย ฉะนั้น แม้ว่าวิญญาณจะไม่มีรูปร่าง (มูรติ) แต่ก็ต้องมีขนาด และแบบร่างกายที่ได้อาศัย แต่การกินเนื้อที่ของวิญญาณ แตกต่างกับวัตถุ ตรงที่ว่า ถ้าวัตถุนั้นยึดครองเนื้อที่ที่ตนยึดอยู่ ครอบครอง วัตถุนั้นนอกจากนี้ ก็ไม่สามารถจะยึดครองเนื้อที่ตรงนั้นได้เลย สำหรับวิญญาณ วิญญาณสองดวงอาจปรากฏในที่เดียวกันได้ เช่นเดียวกับแสงไฟสองดวง อาจทำเนื้อที่ที่เดียวกันนั้นให้สว่างได้

ปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างชีวะ และกรรมนี้ นับว่าเป็นปัญหาสำคัญมาก โดยเฉพาะในฐานะที่เกี่ยวข้องกันระหว่าง อภิปรัชญาและจริยศาสตร์ เนื่องจาก ปรัชญาเช่นนี้ นับได้ว่า เป็นสังนิยม ดังนั้น จึงยอมรับ ข้อเท็จจริงซึ่งต้องไม่ขัดแย้งกับประสบการณ์ และแม้ในญาณวิทยาก็ได้สร้างหลักทางตรรกวิทยาให้สอดคล้องกับประสบการณ์ต่าง ๆ ที่เรารู้จัก เช่น ทรพียะ (substance) กับ แบบ (mode) จะต้องอยู่ควบคู่กัน ถึงแม้ว่าจะเป็นสิ่งที่แตกต่างกัน แต่ก็อยู่รวมกันได้ และทั้งสองสิ่งนี้ไม่อาจจะอยู่โดยลำพัง Tatia บอกว่า "สารใดก็ตามไม่อาจจะดำรงอยู่ลอย ๆ โดยไม่มีคุณสมบัติหรือแบบมารวมได้ และคุณสมบัติใด ๆ ก็ตามไม่อาจอยู่ลำพังโดดเดี่ยวโดยไม่มีทรพียะรองรับอยู่ เราไม่เคยมีประสบการณ์เช่นนี้"¹

เมื่อเป็นเช่นนี้ บรรดาความคิดทางปรัชญาซึ่งมักจะเป็นเหตุผลทางค่านามธรรม (abstract logic) เช่น "สิ่งที่แตกต่างกันจะไม่ใช้สิ่งเดียวกัน และสิ่งที่เหมือนกัน หรือเหมือนกันย่อมไม่แตกต่างกัน"² หลักการทางตรรกวิทยาตั้งที่ยกตัวอย่างมานี้ ไม่

¹Nathmal Tatia, Studees in Jaina Philosophy, pp.231-232.

²Ibid., p. 232. "What are different Cannot be identical and what are identical cannot be different.

อาจเป็นความจริงที่ยอมรับได้เสมอไป เพราะประสบการณ์ของเราจะบันทึกเหตุการณ์ที่ได้ตรงกับที่คิดพจน์นี้ยอมรับ ดังตัวอย่างกรณีของทรัพย์สินกับแบบเป็นต้น เมื่อเป็นเช่นนั้นความสัมพันธ์ของ ชีวิตกับกรรม ก็จะต้องพิจารณาในแง่มุมต่าง ๆ

ปรัชญาเซนเชื่อในสิ่งที่พิสูจน์ได้ รวมทั้งเชื่อในสถานะอันเกี่ยวพันกันระหว่าง วิญญาณ และ กรรมบุคคล (karmic matter) ซึ่งนักปราชญ์ของเซนได้กล่าวอุปมาอุปมัยความสัมพันธ์ของสองสิ่งนี้ว่า " เป็นความสัมพันธ์ในลักษณะเดียวกันกับที่ นมมาผสมกับน้ำ หรือ ไฟกับเหล็ก ฯลฯ ซึ่งถึงแม้ว่าจะเป็นคนละสิ่งที่แตกต่างกัน แต่ก็มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันได้ วิญญาณ หรือ ชีวิตก็เช่นกัน ถึงแม้จะเป็นสิ่งที่ธรรมชาติแตกต่างกับบุคคลก็ตาม แต่ก็สามารถผูกพันกันได้ โดยที่ชีวิตจะแผ่ขยายออก ในขณะที่เดียวกันกรรมบุคคล ก็จะไหล (flow) เข้าไปแฝงอยู่ในชีวิต"¹ ลักษณะเช่นนี้จะเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว แม้แต่ในประสบการณ์ มนุษย์ก็สามารถผสมกับสภาวะเช่นนี้อยู่เสมอมา

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹Tatia, p. 232.